

Het WK Hockey 1998

Een onderzoek naar de mate van invloed van het WK Hockey 1998 op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland

Bachelor scriptie, Universiteit van Amsterdam

Opleiding: Algemene Sociale Wetenschappen

Student: Paul Groen, 5987326

Eerste begeleider: drs. Hylke de Vries (UvA)

Tweede begeleider: drs. Paul Hover (Mulier Instituut)

Datum: 11 maart 2013

Inhoudsopgave

	Samenvatting	3
1.	Inleiding	4
1.1	Introductie	4
1.2	Theoretisch kader	6
1.3	Doelstelling	24
1.4	Probleemstelling	24
1.5	Onderzoeksvragen	24
2.	Methode	26
2.1	Onderzoeksopzet	26
2.2	Kwalitatieve strategie; semigestructureerde interviews en document-analyse	27
2.3	Kwantitatieve strategie; secundaire data-analyse	28
2.4	Ethische bezwaren	29
3.	Resultaten	30
3.1	Wat hield het WK Hockey 1998 in?	30
3.2.1	Hoe verliep de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?	36
3.2.2	Waar zat de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?	42
3.3.1	In welke mate hebben de ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?	49
3.3.2	In welke mate hebben beleids- en/of marketingplannen (nieuw of veranderd) en andere soorten van aanbod van hockey (nieuw of veranderd) invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?	51
4.	Conclusie	57
5.	Aanbevelingen	60
6.	Discussie	61
7.	Literatuurlijst	63
8.	Bijlagen	69

Samenvatting

In deze bachelor scriptie is onderzoek gedaan naar het WK Hockey 1998. De centrale vraag in dit onderzoek luidde: *In welke mate heeft het WK Hockey 1998 invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?* De georganiseerde hockeydeelname groeide in de periode 1998-2010 met 76,2% van 129.054 naar 227.357 leden. Naast dat er wellicht steeds meer mensen lid werden van een hockeyvereniging doordat het WK Hockey 1998 inclusief side-events hun attitude ten opzichte van de hockeysport (positief) veranderde, kwamen er uit het theoretisch kader nog twee potentieel invloedrijke factoren naar voren. Zo zou het kunnen dat een gegroeide middenklasse en elite ervoor zorgde dat steeds meer mensen gingen hockeyen, omdat hockey een ‘elitesport’ was en zo bij de leefstijl van steeds meer mensen paste. Daarnaast zou het kunnen dat de nieuwe en/of veranderde manier van aanbod van de hockeysport door de KNHB in de jaren na het WK invloed had op de groei van georganiseerde hockeydeelname.

Na het afnemen van semigestructureerde interviews bij sleutelpersonen en het analyseren van documenten en secundaire data werd duidelijk dat het WK Hockey 1998 aanzienlijke invloed heeft gehad op de groei van de georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Dit gold in mindere mate voor de gegroeide middenklasse en elite. Deze twee factoren hadden echter lang niet zoveel invloed als het beleid van de KNHB in de jaren na het WK. Dit zorgvuldig opgestelde beleid –dat bewust was gericht op groei– speelde namelijk precies in op de vraag en behoeften die er klaarblijkelijk waren. Er werd door de KNHB uitstekend ingespeeld op het positioneren van de hockeysport als familiesport met een unieke hockey-specifieke sfeer waar veiligheid en geborgenheid gevonden konden worden en waar alle seksen, leeftijden en sociale klassen terecht konden en zich thuis voelden. Ook zorgde de KNHB ervoor dat de groeiende vraag met voldoende en kwalitatief goed aanbod opgevangen kon worden.

Hoewel het WK Hockey veel minder invloed heeft gehad dan het beleid van de KNHB, was het evenement wel het startsein voor de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Hoewel deze groei anders ook had plaatsgevonden, ontstond er een stroomversnelling die alle verwachtingen te boven ging. Geconcludeerd kan dan ook worden dat het WK Hockey invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland doordat het de hockeysport populair maakte; het beleid van de KNHB deed de hockeysport groeien. Op deze manier was het WK Hockey 1998 niet de oorzaak tot de groei van de georganiseerde hockeydeelname in Nederland, maar wel de aanleiding.

1. Inleiding

1.1 Introductie

Robert van der Horst speelt in het Nederlands heren hockeyteam. In 1998 zag hij in Utrecht tijdens het WK als jongetje met zijn eigen ogen hoe de Nederlandse mannen in de verlenging van de finale scoorden en daardoor een gouden medaille wonnen. *“Nadat ik dat doelpunt (...) had gezien, besloot ik er alles aan te gaan doen om de absolute top te halen. Het WK van 1998 had zo’n enorme impact.”* (Spits, 2013, zie bijlage 1.)

De Sportcanon is een publicatie waarin een reis wordt gemaakt door de vaderlandse sporthistorie, langs plekken waar onvergetelijke sportgeschiedenis werd geschreven. Naast Olympische successen en wereldtitels wilde de auteur echter ook “wedstrijden of toernooien naar voren halen die opvallende trillingen in die historische lijn veroorzaakten.” (Jungmann, 2011, p. 11.) Het WK Hockey 1998 voor zowel mannen als vrouwen in Utrecht wordt als zo’n toernooi gezien. Over dit WK wordt wel eens geclaimd dat het leidde tot een enorme ledengroei van de Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (Robert van der Horst is hier een voorbeeld van). Johan Wakkie, sinds 1994 algemeen directeur van de KNHB, noemde het WK in 1998 al eens de ‘coming-out van het hockey’ (Elsevier, 2012) en stelde dat sinds het WK 1998 in Utrecht het ledenaantal van de hockeybond maar blijft stijgen (website KNHB). Inderdaad blijkt de georganiseerde hockeydeelname in Nederland in de jaren na het WK opvallend te zijn gestegen (Breedveld en Tiessen, 2006). Ter illustratie: in 1999 had de KNHB 127.000 leden, in 2009 waren dat er 220.000 (Jungmann, 2011). Dit is een stijging van 73,2 %. De daadwerkelijke invloed van het WK Hockey 1998 hierop is echter nog nooit onderzocht.

In 1998 werd in Utrecht het WK Hockey voor zowel mannen als vrouwen georganiseerd. Dit WK vond plaats in Stadion Nieuw Galgenwaard. Het was de eerste keer in de hockeygeschiedenis dat een WK voor zowel mannen als vrouwen tegelijkertijd gehouden werd. Het was tevens de eerste keer dat een WK Hockey in een voetbalstadion gehouden werd. De Nederlandse teams waren dit toernooi erg succesvol. De vrouwen wisten de finale te halen, maar deze niet te winnen. Dit lukte de mannen wel, waardoor Nederland een zilveren en een gouden medaille aan het WK Hockey 1998 overhield. Niet alleen de prestaties waren goed, ook de organisatie en de sfeer van het evenement waren een succes. Het toernooi trok veel toeschouwers en verliep zonder incidenten.

Bij de organisatie van (top)sportevenementen spelen er altijd verschillende belangen. Een topsportevenement wordt niet alleen om het evenement georganiseerd. Waar het voor een

sponsor bijvoorbeeld vooral om kan gaan is het in een zo kort mogelijk tijdsbestek zoveel mogelijk naamsbekendheid en inkomsten genereren. Organiserende partijen als de sportbonden zelf, gemeenten en provincies vinden de belangen op lange termijn vaak belangrijker. Hierbij kan gedacht worden aan het (inter)nationaal op de kaart zetten van een stad of land of aan vergroting van sportdeelname. Op deze manier heerst er bij het organiseren van topsportevenementen altijd een soort spanningsveld tussen belangen op korte termijn en belangen op lange termijn.

Feit is dat overheden investeren in toenemende mate in topsport en topsportevenementen. Dit komt door het publieke belang ervan (Van Bottenburg, Elling, Hover, Brinkhof en Romijn, 2012). Zo wordt van topsportevenementen verondersteld dat ze een positief effect kunnen hebben op bijvoorbeeld nationale trots, sociale cohesie, een gezonde levensstijl en dus ook op sportdeelname (o.a. ministerie van VWS, 2006).

Hoewel er veel geld wordt betaald voor topsportevenementen, is het nog onduidelijk wat precies de effecten ervan zijn. Zo stellen Van Bottenburg et al. (2012) dat er wetenschappelijk maar weinig bekend is over de condities waaronder topsportevenementen kunnen leiden tot de groei van sportdeelname. Hierover valt kortom nog veel te leren, maar duidelijk is dat voor overschatting vooraf in ieder geval gewaakt dient te worden. Wellicht kan deze scriptie bijdragen aan deze lacune in de wetenschap. Het doel van deze studie is te achterhalen in welke mate het WK Hockey 1998 invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. De focus ligt op de rol van het WK 1998, juist omdat hier zo'n sterke positieve claim omheen hangt - terwijl dit nooit onderzocht is. Echter zullen ook andere mogelijk invloedrijke factoren op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname behandeld worden. Door het effect van één specifiek topsportevenement op de sportdeelname te onderzoeken kan er wellicht meer inzicht worden verworven in hoe topsportevenementen in het algemeen gebruikt kunnen worden om sportdeelname te vergroten. Wellicht kunnen er uit deze studie verder succesfactoren worden gedestilleerd, zodat die kunnen worden meegenomen voor het WK Hockey 2014, dat wederom in Nederland (Den Haag) zal plaatsvinden.

Voordat er begonnen wordt met het daadwerkelijke onderzoek, zal er nu eerst een uitgebreid theoretisch kader uiteen gezet worden. Hierdoor wordt duidelijk wat er al dan niet bekend is over maatschappelijke effecten van topsportevenementen (waaronder sportdeelname) en wat de positie van sport in de samenleving is.

1.2 Theoretisch kader

Eerder al werd duidelijk dat sport (en daarmee ook topsportevenementen) aan verschillende positieve maatschappelijke effecten wordt gelinkt; een gezonde levensstijl, sociale cohesie, nationale trots (identificatie) en sportdeelname (onder andere ministerie van VWS, 2006). Deze eerste drie maatschappelijke effecten zullen als eerst kort worden behandeld. Er zal duidelijk worden wat hier wetenschappelijk al over bekend is en of er wetenschappelijke onderbouwing voor deze verbanden is. Er wordt ook ingegaan op waarom mensen überhaupt gaan sporten. Hiermee wordt tevens de positie van sport in de maatschappij bepaald. In deze scriptie worden economische effecten van topsportevenementen overigens niet behandeld.

Vervolgens wordt uitgebreider ingegaan op alleen sportdeelname. Er wordt aan de hand van gedragsmodellen bestudeerd hoe het zou kunnen dat steeds meer mensen (in georganiseerde vorm) zijn gaan hockeyen. Daarna worden factoren behandeld die hier een positieve invloed op zouden kunnen hebben (gehad).

1.2.1 Sport in de samenleving

Sport en gezondheid

In de wetenschap worden er verschillende positieve kenmerken aan sport toegeschreven. Waar vaak als eerste aan wordt gedacht is dat sport gezond is. Breedveld (2003) stelt dat sport een belangrijk middel is voor de overheid om de gezondheid van burgers te verbeteren. Ook andere (sport)wetenschappers benadrukken dat sport gezond is (De Knop, Vanreusel en Scheerder, 2002), ook al wordt dit praktisch door iedereen al als feit erkend. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2006) stelt dat sport bijdraagt aan een gezonde en actieve leefstijl. Een gezonde samenleving kan tot stand komen en in stand blijven wanneer er genoeg gesport en bewogen wordt, mits op een verantwoorde wijze en in een gezonde context. Een soortgelijke opmerking wordt gemaakt in een andere publicatie van het ministerie van VWS (2005). Hier wordt gesteld dat sport bijdraagt aan een gezonde leefstijl en dat er door te sporten een aanzienlijke gezondheidswinst gerealiseerd kan worden, hoewel dit niet concreter wordt gemaakt.

De gezondheid van een samenleving heeft verschillende voordelen. Zo blijkt uit cijfers van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (aangehaald in ministerie van VWS, 2005) dat er in 2000 ongeveer 140.000 mensen overleden door te weinig lichaamsbeweging. Meer sport in de samenleving zou dit aantal doden dus kunnen verminderen. Daarnaast is het zo dat sport kosten aan de gezondheidszorg zou kunnen drukken. Goede voorbeelden hiervan

zijn dat sport overgewicht en hoge bloeddruk tegengaat. In 2004 bedroegen de medische kosten hiervoor tussen de 2,8 en 5,1 miljard euro (ministerie van VWS, 2004, aangehaald in ministerie van VWS, 2005). Sport zou deze kosten dus tegen kunnen gaan. Vooral in tijden van crisis is dit een welkome bijkomstigheid.

Concluderend kan gesteld worden dat sport erg belangrijk is in de samenleving als naar gezondheid gekeken wordt. Het mes snijdt aan twee kanten; mensen worden gezonder, en tegelijkertijd kost dit minder geld. Natuurlijk levert sport ook blessures op die juist geld kosten, maar in de wetenschap lijkt consensus te heersen dat dit niet opweegt tegen de besparing aan kosten aan gezondheidszorg.

Sport, sociale cohesie en identificatie

Zowel op maatschappelijk als op wetenschappelijk niveau wordt erkend dat sport beoefenen gezond is. Er wordt ook vaak gezegd dat sport een bindende factor in de samenleving is en dat sport verbreedert (ministerie van VWS, 2005). Hierover bestaat echter beduidend meer discussie.

Van Bottenburg en Schuyt (1996) stellen dat sport bijdraagt aan de sociale cohesie van de samenleving. Kenmerken van sociale cohesie zijn volgens Breedveld (2003) bijvoorbeeld samenwerking en onderling begrip. Over in welke mate sport zou kunnen bijdragen aan de sociale cohesie heerst echter weinig consensus, vooral omdat er relatief weinig over bekend is. Breedveld (2003) onderzocht dit vraagstuk. Dit deed hij aan de hand van het concept ‘sociaal kapitaal’. Deze term is geleend van Putnam (2000), die de teloorgang van het sociale kapitaal in de Verenigde Staten bestudeerde (overigens is deze term oorspronkelijk van Bourdieu). ‘Sociaal kapitaal’ is hetgene dat mensen binnen een samenleving met elkaar verbindt; het geheel aan banden die mensen met elkaar onderhouden en opvattingen over wederkerigheid, onderling vertrouwen en het delen van informatie (Putnam, 2000). Hierbij maakt hij onderscheid tussen de termen ‘bonding’ en ‘bridging’. ‘Bonding’ slaat op de verbindingen met mensen binnen het eigen sociale netwerk; ‘bridging’ heeft betrekking op het contact met mensen van heterogene groepen die zich buiten het sociale netwerk bevinden en dus ‘nieuw’ zijn. Volgens Putnam (2000) is er bij ‘bonding’ niet alleen sprake van insluiting, maar ook van uitsluiting. Bij ‘bridging’ is er juist sprake van vergroting van het sociale netwerk, op die manier kan het sociaal kapitaal vergroot worden. Breedveld (2003) onderzocht dus in welke mate (het beoefenen van) sport hiertoe leidt. Er wordt opgemerkt dat er voor (team)sport samenwerking nodig is en er veel face-to-face contacten zijn, in een relatief informele omgeving. Hierdoor zou het sociale vertrouwen vergroot kunnen worden.

Putnam (2000) ziet voor sport zowel een rol op het gebied van ‘bonding sociaal kapitaal’ als op het gebied van ‘bridging sociaal kapitaal’ weggelegd. In de literatuur (Breedveld, 2003; Vanreusel en Bulcaen, 1992) wordt verder nog geschreven over een andere manier waarop sport kan bijdragen aan de sociale cohesie; sport zou integrerend kunnen werken voor probleemjongeren en etnische minderheden. Breedveld (2003) stelt dat probleemjongeren door sport meer structuur in hun vrije tijd kunnen krijgen en zo in aanraking kunnen komen met het ‘normale’ leven. Van Reusel en Bulcaen (1992) zijn het hiermee eens. Daarnaast stellen zij dat etnische minderheden door sport in aanraking kunnen komen met de ‘gevestigde orde’ (de autochtone meerderheid), hetgeen integrerend kan werken.

Het grootste deel van de wetenschappelijke publicaties is positief over de rol van sport in de samenleving. Breedveld (2003) concludeert dat er een positief verband bestaat tussen sport en verschillende aspecten van sociaal kapitaal. Sport vervult een positieve rol in de ontwikkeling van sociale cohesie. Echter vermeldt hij hier wel bij dat er ook weer niet té positief naar deze bevindingen gekeken moet worden. Het blijkt dat veel mensen elkaar eerst leren kennen via andere netwerken (familie, werk, opleiding) en vervolgens pas besluiten om met elkaar te sporten. Sport draagt meer bij aan ‘bonding’ sociaal kapitaal dan aan ‘bridging’ sociaal kapitaal. Breedveld (2003) schrijft: “De sport als generator van vriendschappen lijkt daarmee wat te worden overschat” (p. 325). Hiermee bevestigt hij de bewering van Putnam (2000) over dat er ook sprake van uitsluiting kan zijn. Elling (2002) deed specifiek hiernaar onderzoek. Zij stelt dat sport naast sociale insluiting ook sociale uitsluiting kent. Hoewel hieraan in de wetenschap relatief weinig aandacht wordt besteed, is dit wel een belangrijke bevinding. Volgens Elling (2002) kan sport ook zeker negatieve sociale gevolgen hebben, in het bijzonder voor specifieke groepen. Het komt niet zelden voor dat bijvoorbeeld gehandicapten, allochtonen, vrouwen en homoseksuelen middels sport sociale uitsluiting ervaren.

Nu is duidelijk dat sport een bindende factor in de samenleving kan zijn. Er wordt ook beweerd dat sport verbreedert (ministerie van VWS, 2005). Nu zal worden bestudeerd wat hier over bekend is in de wetenschap.

Sport kan inderdaad op verschillende manieren voor identificatie zorgen. Ten eerste kan een individu zich door sport beter met zichzelf identificeren. Volgens Bailey (2005) kan sportbeoefening niet alleen positieve invloed hebben op het zelfvertrouwen van een individu, maar ook op het zelfbeeld en de zelfwaardering (ook De Knop, Vanreusel en Scheerder, 2002). Voorwaarde hiervoor is wel dat er relatief veel belang moet worden gehecht aan de

beoefende sport (en aan de resultaten) – niet alleen door de persoon zelf, maar ook door het sociale netwerk om de persoon heen.

Identificatie door sport kan ook op een ‘hoger liggend’ niveau, namelijk op nationaal niveau. Van den Heuvel (2003) schrijft dat er een gevoel van nationale trots kan ontstaan door sport, vooral in het geval van wedstrijden van nationale topteams. De Knop et al. (2002) noemen dit ‘het Oranjegevoel’. Individuen identificeren zich dan door sport met hun land en hun landgenoten. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2005) onderzocht om welke redenen mensen trots op Nederland zijn. Bovenaan dit lijstje stond de Nederlandse sportprestaties. Uit bevindingen van Janssen (2010) blijkt echter dat hier niet te veel waarde aan gehecht dient te worden. Zij onderzocht de periode van mei 2008 tot en met maart 2010, waarin het EK voetbal 2008 en de Olympische Spelen van 2008 en 2010 vielen. Volgens Janssen (2010) boekte Nederland wel degelijk verschillende successen bij deze evenementen, maar de gevoelens van trots en verbondenheid onder het Nederlandse volk namen niet of nauwelijks toe. Ook Elling (2012) en Elling, van Hilvoorde en van den Dool (2012) stellen dat algemene gevoelens van nationale trots slechts marginaal worden beïnvloed door goede internationale sportprestaties als bijvoorbeeld Olympische medailles. Deze ervaringen zijn dan niet alleen marginaal, maar ook slechts tijdelijk van aard. Volgens de Groot, Blom en van der Gugten (2012b) en van Bottenburg et al. (2012) kan dit gepaard gaan met een (eveneens tijdelijke) versterking van de sociale cohesie. Deze bevindingen zijn zonder meer positief voor de samenleving, maar dienen niet te worden overschat. Overigens plaatsen van Bottenburg et al. (2012) ook nog een negatieve kanttekening. Volgens hen kan identificatie en verbondenheid ook leiden tot ‘overidentificatie’, hetgeen zich kan uiten in nationalisme en vijandigheid jegens andere groepen.

Het belangrijkste voor deze studie is echter dat sport er ook voor kan zorgen dat mensen zich met andere mensen kunnen identificeren; identificatie op groepsniveau. Van Bottenburg (1994) doelt hiermee bijvoorbeeld op identificatie met mensen van de eigen sportclub. Lid zijn van dezelfde club kan tot ‘een soort groepsgevoel’ leiden (Vanreusel en Bulcaen, 1992). Ook de Groot, Blom en van der Gugten (2012b) en De Knop et al. (2002) stellen dat sport kan leiden tot identificatie met een groep. Breedveld (2003) stelt dat sport een nieuwe gedeelde identiteit van mensen kan worden, waardoor mensen zich verbonden kunnen voelen terwijl zij helemaal niet daadwerkelijk samen hoeven te sporten. Er wordt een voorbeeld genoemd waarbij een groep collegae elkaar zich meer met elkaar verbonden voelt wanneer er over sport gepraat wordt. Er kan een band ontstaan doordat zij elkaar nu als

‘sporter’ of ‘sportliefhebber’ zien en niet langer als ‘slechts’ collegae; er wordt als het ware een nieuwe identiteit gevormd.

Op deze manier kan sport door identificatie op groepsniveau voor sociale insluiting zorgen. Identificatie met een groep kan echter ook tot uitsluiting van anderen (of andere groepen) leiden. Niet alleen onbewust, maar juist ook bewust. Bourdieu (1978; 1984) stelt dat sport een manier is om onderscheid te uiten tussen verschillende sociale klassen. Door te sporten binden mensen zich aan bepaalde mensen en distantiëren zij zich van anderen. Dit wordt ‘distinctie’ genoemd (Bourdieu, 1984). Distinctie is het zich bewust onderscheiden van anderen (De Knop, Vanreusel en Scheerder, 2002). Door middel van de keuze voor een bepaalde sport kan iemand zich onderscheiden van anderen en zo zijn of haar identiteit laten zien (Van Bottenburg, 1994). De elite zondert zich hierbij af van lagere sociale klassen. Sociale klassen worden bepaald door het cultureel (opleidingsniveau) en economisch kapitaal (inkomen) van mensen. De ‘habitus’ is als het ware het gedragspatroon of de leefstijl van mensen, waarin betekenisgeving en bepaalde voorkeuren van de betreffende sociale klasse naar voren komen. Dit wordt in de praktijk zichtbaar door ‘smaak’. Leefstijl kan zich in verschillende vormen (soorten smaak) uiten, waaronder ook in de keuze voor een bepaalde sport. Relatief hoge sociale klassen zullen overwegend voor ‘elitesporten’ kiezen, terwijl relatief lage sociale klassen overwegend voor ‘volksporten’ zullen kiezen (Bourdieu, 1978; 1984). Dit is echter geen causaal en/of lineair verband; er dient wel enige nuance aangebracht te worden. Toch kan sport op deze manier, als uiting van smaak, een uitdrukking van de leefstijl en de positie die mensen innemen binnen de maatschappelijke verhoudingen zijn, en dus een bewuste vorm van uitsluiting.

Concluderend kan worden gesteld dat sport een (belangrijke) bijdrage kan leveren aan de eenheid binnen een samenleving (Kelley & Evans, 1998, aangehaald in de Groot et al., 2012). Sport kan bijdragen aan de sociale cohesie, maar voor overschatting van deze rol dient wel gewaakt te worden. Ook kan sport hieraan bijdragen doordat mensen zich door middel van sport kunnen identificeren met de samenleving in het geheel. Sport heeft echter meer invloed bij identificatie op individueel niveau en bij identificatie op groepsniveau. Daarnaast is een belangrijke kanttekening dat sport niet alleen voor sociale insluiting kan zorgen, maar ook tot sociale uitsluiting kan leiden - zowel onbewust als bewust. Ook is duidelijk geworden dat over in welke mate, hoe precies en onder welke omstandigheden de behandelde maatschappelijke effecten (gezondheid, sociale cohesie en identificatie) zich precies voordoen nog (te) weinig bekend is. Hetzelfde geldt voor de rol die topsportevenementen hierin kunnen

spelen. Ook is er nog te weinig kennis over ‘sportdeelname’, het maatschappelijke effect dat in deze scriptie bestudeerd wordt. Nadat is uiteengezet waarom mensen überhaupt (gaan) sporten, wordt hier verder over uitgeweid.

Wat mensen zoeken in sport

Dunning (1999) stelt dat mensen deelnemen aan een sport vanuit een algemeen gedeelde zoektocht naar ‘opwindning’. In sport vinden zij een middel om aan de dagelijkse routines (van vooral het werk) te ontkomen. Mensen vinden deze dagelijkse routines niet alleen ‘saai’, ook hun emoties worden hierdoor eentonig en weinig opwindend. Door te sporten kunnen mensen ‘emotionele voldoening’ behalen (Dunning, 1999). Dunning baseert dit op een eerdere publicatie van zichzelf en Elias (2007, oorspronkelijk gepubliceerd in 1986), waarin zij stellen dat mensen hoofdzakelijk aan sport participeren om de ‘spanning’ en de ‘opwindning’ die het oplevert. Dit heeft als doel “(...) de mate van terughoudendheid die in ons soort samenleving wordt opgelegd aan de spontane, elementaire en onberedeneerde soorten opwindning (...)” als het ware te compenseren (Elias & Dunning, 2007, p. 100). Vanreusel en Bulcaen (1992) stellen dat mensen juist sport hiervoor gebruiken omdat het een manier is om op adequate en veilige wijze, getolereerd door de samenleving, de gezochte ‘opwindning’ op een speelse manier te uiten. Breedveld (2003) gebruikt hiervoor de metafoor ‘bliksemafleider’. Omdat sport vaak fysiek van is, kan het volgens hem een middel zijn om spanningen en eventueel frustratie op een niet schadelijke manier af te reageren.

De sociale betekenis van sportdeelname behelst volgens Bourdieu (1984) echter meer dan louter een zoektocht naar ‘opwindning’. Zoals al eerder beschreven kunnen mensen ook gaan sporten omdat zij op zoek zijn naar distinctie, het zich bewust afscheiden van andere sociale klassen.

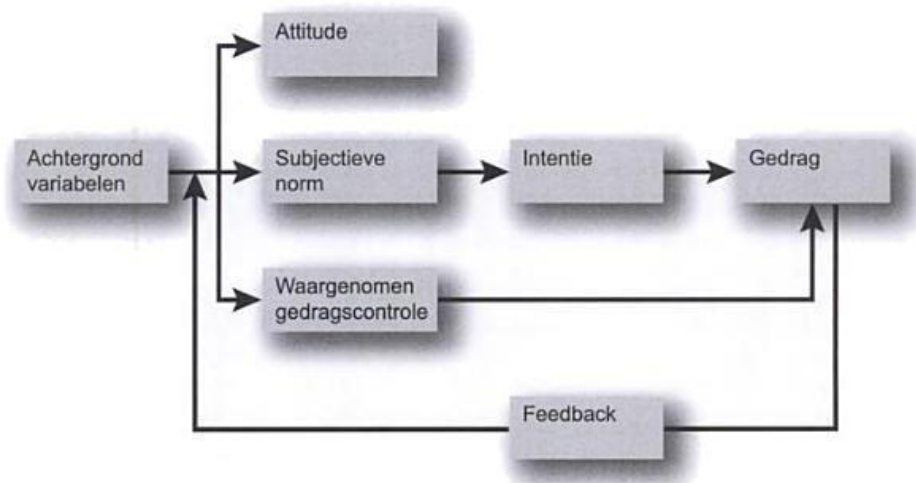
Nu is duidelijk geworden wat het sociale belang van sport is en wat mensen zoeken in sport. Maar niet iedereen sport. De deelname aan hockey in Nederland is erg gestegen in de jaren negentig. Om wat voor reden dan ook besloten steeds meer mensen te gaan hockeyen. Om dit beter te kunnen begrijpen zal nu worden ingegaan op verschillende modellen om (bewust) gedrag te verklaren, in dit geval (al dan niet) deelname aan de hockeysport. Daarna wordt verder uitgeweid over specifieke factoren die invloed zouden kunnen hebben gehad op deze gedragsverandering; de beslissing om lid van een hockeyclub te worden. Hierbij wordt vooral gefocust op de rol van het WK Hockey 1998.

1.2.2 Sportdeelname

Gedragsmodellen

Ajzen (1991) stelt dat (bewust) gedrag van mensen bepaald wordt door de gedragsintentie. Met gedragsintentie wordt de mate bedoeld waarin iemand van plan is bepaald gedrag uit te gaan voeren (Brug, van Assema en Lechner, 2007). Deze gedragsintentie wordt weer bepaald door drie determinanten. Dit zijn de attitude, de subjectieve normen en de waargenomen gedragscontrole. Samen vormen de determinanten een gedragsmodel, dat Ajzen (1991) de Theory of Planned Behavior noemt. De attitude van een persoon ten opzichte van bepaald gedrag kan vanzelfsprekend overwegend positief of negatief zijn. Attitudes zijn waarderingen van mensen, ideeën en dus ook van gedrag (Aronson, Wilson en Akert, 2005). Hierbij gaat het dus om de positieve of negatieve waardering van een individu – in dit geval ten opzichte van het deelnemen aan hockey. De subjectieve norm heeft betrekking op de normen en waarderingen over georganiseerde hockeydeelname die er heersen binnen de sociale omgeving van een individu. Wat verwachten vrienden bijvoorbeeld van een individu, of wat vindt van de familie ervan? Overigens hoeven deze subjectieve normen niet werkelijk zo te zijn; het gaat om het gevoel dat een individu heeft over de normatieve verwachtingen die anderen over zijn of haar gedrag hebben. Daarbij speelt ook de ‘motivation to comply’ (Brug et al., 2007) een rol. Dit heeft betrekking op de mate waarin een individu het zich ook daadwerkelijk aantrekt wat de sociale omgeving ervan vindt. Tot slot wordt de gedragsintentie bepaald door de waargenomen gedragscontrole. Dit houdt in dat een individu wel of niet het gevoel heeft dat het uit te voeren gedrag (hockeyen) binnen zijn of haar capaciteiten ligt. Heeft het individu de vaardigheden om het gewenste gedrag uit te voeren, en zijn er niet te veel barrières (bijvoorbeeld reistijd of geldkwesties)? Uiteindelijk bepalen deze drie determinanten de gedragsintentie. Als de intentie tot gedrag echt aanwezig is, dan is de kans relatief groot dat het betreffende gedrag ook daadwerkelijk uitgevoerd wordt. Wanneer de gedragsintentie echter niet ‘overtuigend’ genoeg is doordat bijvoorbeeld de barrières te groot zijn of de attitude (te) negatief, dan is de kans vanzelfsprekend relatief klein dat een individu aan de hockeysport zal deelnemen. Volgens Brug, van Assema en Lechner (2007) voegde Ajzen later nog achtergrondvariabelen toe als extra determinant (zie figuur 1.1). Deze achtergrondvariabelen zijn bijvoorbeeld demografische en biologische factoren en hebben invloed op de drie gedragsdeterminanten. Ook de factor ‘feedback’ (zie figuur 1.1) stond niet in de eerste versie van de Theory of Planned Behavior (Ajzen, 1991). Brug et al. (2007) stellen dat de wanneer het betreffende gedrag is uitgevoerd, dit kan leiden tot feedback over

de verwachtingen die men van het gedrag had. Het is mogelijk dat deze bevindingen niet overeenstemmen met de verwachtingen. Dit kan leiden tot een veranderde attitude ten opzichte van het gedrag en eventueel dus verandering van het gedrag. Overigens kan deze feedback vanuit een individu zelf komen, maar ook vanuit de sociale omgeving van een individu.

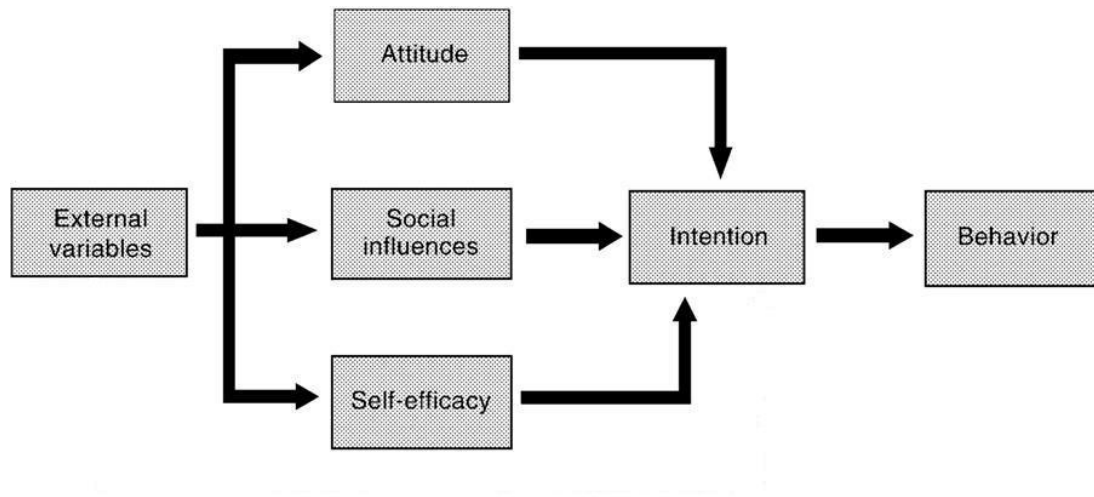

Figuur 1.1. Schematische weergave van de Theory of Planned Behavior van Ajzen (1991) volgens Brug et al. (2007).

Een ander model om (bewust) gedrag te verklaren (en te voorspellen) is het ASE model (De Vries, Dijkstra en Kuhlman, 1988). De letters ASE refereren naar Attitude, Sociale invloed en (eigen) Effectiviteitsverwachting. Ook hier wordt bewust gedrag van individuen (bijvoorbeeld lid worden van een hockeyclub) bepaald door de gedragsintentie, die via drie determinanten wordt beïnvloed door externe variabelen (zie figuur 1.2). De Vries et al. (1988) spreken echter niet van subjectieve normen, maar van sociale invloed. De reden hiervoor is dat De Vries et al. (1988) van mening zijn dat sociale invloed verschillende soorten kent. Als eerste noemen zij subjectieve normen, waarmee hetzelfde bedoeld wordt als Ajzen (1991) dat deed.

Aanvullend noemen zij echter ook nog sociale druk (of sociale steun; bij sociale steun gaat er positieve invloed van anderen uit op het gewenste gedrag en bij sociale druk negatieve invloed; De Vries et al., 1988) en voorbeeldgedrag (wanneer er in de omgeving van een individu veel mensen hockeyen is de kans relatief groot dat dit voorbeeld gevolgd wordt; helemaal als er veel voordelen aan verbonden lijken te zijn), waardoor het ASE model een completer beeld geeft van sociale invloed dan de Theory of Planned Behavior. De factor ‘sociale invloed’ kan gezien worden als de leefstijl van een individu. De term ‘eigen-effectiviteitsverwachting’ wordt op dezelfde manier toegepast als de ‘waargenomen gedragscontrole’. Ook in het ASE model vraagt een individu zich hierbij af of het binnen zijn

of haar vermogen ligt om het betreffende gedrag (georganiseerde hockeydeelname) uit te voeren. Een individu kan hierbij voor zichzelf nagaan of de benodigde vaardigheden niet te moeilijk zijn, of het gedrag tot problemen zal leiden en of er genoeg zelfvertrouwen aanwezig is om het gedrag uit te kunnen voeren. De determinant ‘attitude’ wordt ook op dezelfde manier toegepast (Brug et al., 2007).

Figuur 1.2. Schematische weergave van het ASE model (De Vries et al., 1988).

Basiscondities vrije tijd

Nu is duidelijk welke determinanten van invloed kunnen zijn op het wel of niet lid worden van een hockeyclub. Sport kan echter alleen beoefend worden als aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Bij de basiscondities van vrije tijd (Van der Poel, 1999; Beckers en van der Poel, 1990) wordt hier dieper en specifiek ingegaan dan bij de Theory of Planned Behavior en het ASE model. Voorbeelden hiervan zijn de beschikbaarheid van sport en de economische positie van een individu. Voor ‘vrije tijd’ wordt in deze scriptie overigens de volgende definitie gebruikt: “Vrijetijd is de tijd die overblijft als van de 24 uur van de dag de tijd is afgetrokken voor verplichte bezigheden als arbeid, huishouden en ‘persoonlijke verplichtingen’” (Van der Poel, 1999, p. 186).

Beckers en van der Poel (1990) onderscheiden in hun studie zes basiscondities voor vrijetijdsbesteding. Zij noemen in willekeurige volgorde verschillen in verzorgingsposities, het vrij besteedbaar inkomen, de omvang en de verdeling van vrijetijd, ongelijke vaardigheden en pluriforme leefstijlen, publieke en private context: paradoxale verhoudingen en vrijetijdsaanbod en consumptie. Deze belangrijkste bevindingen uit deze basiscondities zullen zeer kort besproken worden.

De verzorgingspositie van een individu is van invloed op hoeveel vrije tijd hij of zij heeft. Het blijkt dat mensen die werken of studeren meer vrije tijd buitenshuis besteden, alhoewel zij in feite minder vrije tijd tot hun beschikking hebben dan werklozen (basisconditie ‘omvang en verdeling van vrije tijd’). Dit hangt samen met het vrij besteedbaar inkomen; hoe meer vrij besteedbaar inkomen een individu heeft, hoe eerder hij of zij geneigd is een activiteit te ondernemen die geld kost (bijvoorbeeld georganiseerde hockeydeelname). Ook uit de basisconditie over paradoxale verhoudingen blijkt dat werkende, relatief goed verdienende mensen meer activiteiten ondernemen dan niet werkende, minder goed verdienende mensen. Tot slot moet er wel genoeg aanbod zijn om activiteiten in de vrije tijd te ondernemen (Beckers en van der Poel, 1990).

Gecombineerd betekent dit dat de werkende of studerende mens die relatief veel verdient of gaat verdienen, overwegend meer activiteiten buitenshuis onderneemt. Tijd is hierbij van ondergeschikt belang, want het zijn juist drukbezette mensen die meer aan sport deelnemen (Elling en Kemper, 2011). (In de laatste decennia is het ‘gebrek aan tijd’ wel gegroeid (Elling en Kemper, 2011), maar nam de deelname aan hockey toch toe. Om deze reden heeft het geen zin om te onderzoeken of de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland verklaard kan worden vanuit ‘vrije tijd’. Dat zou namelijk kunnen betekenen dat mensen meer zijn gaan hockeyen omdat zij minder ‘vrije tijd’ kregen. De groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname zal dus vanuit andere factoren moeten worden verklaard.) De pluriforme leefstijlen bepalen in grote lijnen welke activiteiten men precies zal kiezen. Zoals eerder al bleek zullen mensen met dezelfde levensstijl overwegend voor dezelfde activiteit kiezen, waarbij de elite (die kiest voor ‘elitesporten’) zich bewust afzondert van lagere sociale klassen (die kiezen voor ‘volkssporten’). Overigens is een belangrijke kanttekening dat het hier om ‘grote lijnen’ gaat. Het wil niet direct zeggen dat de elite een afgebakende groep is die eenduidig voor dezelfde levensstijl kiest. Deze factor is vergelijkbaar met de ‘sociale invloed’ uit het ASE model (De Vries et al., 1988). Vanzelfsprekend moet er als laatste dan wel het juiste aanbod zijn.

De belangrijkste basiscondities lijken leefstijlen (in combinatie met het vrije besteedbaar inkomen) en aanbod te zijn. Elling en Kemper (2011) noemen vier factoren voor sportdeelname:

- attitude
- (fysiek) zelfvertrouwen
- ervaren (structurele) belemmeringen
- beschikbaarheid en toegankelijkheid van het sportaanbod in de omgeving

Deze factoren zijn allen min of meer al eerder benoemd. Attituden komen terug in het ASE model (De Vries et al., 1988) en de Theory of Planned Behavior (1991). Dat geldt ook voor (fysiek) zelfvertrouwen en ervaren (structurele) belemmeringen; dit is vergelijkbaar met de waargenomen gedragscontrole (Theory of Planned Behavior) en de self-efficacy (ASE model). Laatstgenoemde factor (met verschillende benamingen en onderdelen) zal in deze scriptie echter niet worden meegenomen. Er zijn immers geen aanwijzingen dat deze factor in de afgelopen decennia is veranderd voor mensen, wanneer dit op georganiseerde hockeydeelname wordt toegepast. Beschikbaarheid en toegankelijkheid van het sportaanbod is vergelijkbaar met de basisconditie ‘vrijtijdsaanbod en consumptie’. Deze factor zal wel worden behandeld, evenals de factor ‘leefstijl’ (zoals eerder gesteld vergelijkbaar met ‘sociale invloed’ uit het ASE model) en de factor ‘attitude’.

In dit gedeelte is duidelijk geworden hoe mensen beslissingen maken om bijvoorbeeld lid te worden van een hockeyclub. De georganiseerde hockeydeelname is flink gegroeid, dus zal er iets veranderd moeten zijn in het beslissingsproces van mensen. Veel mensen besloten immers lid te worden van een hockeyclub, terwijl ze dit eerder niet deden – een bewuste gedraging. In het volgende deel zullen de factoren ‘attitude’, ‘leefstijl’ en ‘aanbod’ worden behandeld om duidelijker te krijgen of deze factoren invloed gehad kunnen hebben op de groei van hockey.

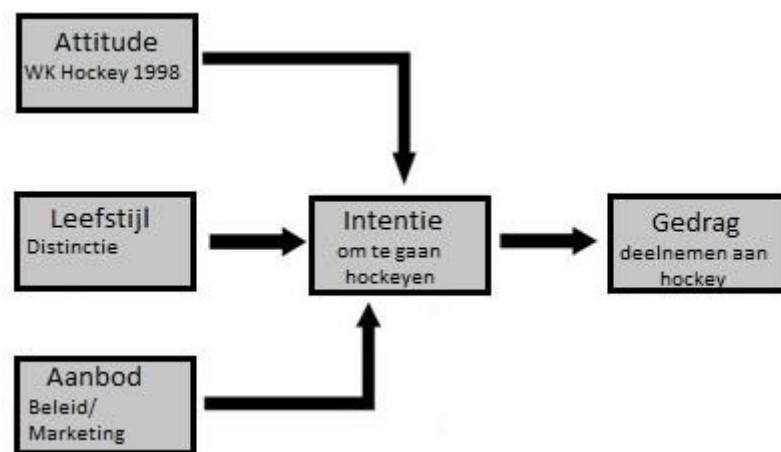
Als eerste zal er gefocust worden op de factor ‘attitude’. De groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland zou verklaard kunnen worden uit het feit dat mensen hockey op de een of andere manier ‘leuker’ zijn gaan vinden of meer zijn gaan waarderen. Dit zou kunnen komen door het WK Hockey 1998 in Utrecht. Hier zal dan ook de nadruk op liggen. Verder zal de invloed van media aandacht en de invloed van succes op sportdeelname worden behandeld. Ook zal de rol van ‘side-events’ worden besproken.

Daarna zal er gefocust worden op de factor ‘leefstijl’. De groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland zou verklaard kunnen worden uit het feit dat de leefstijl en daarmee ook de smaak voor sport van mensen veranderd is.

Als laatste zal er gefocust worden op de factor ‘aanbod’. De groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland zou tenslotte ook verklaard kunnen worden uit het feit dat de KNHB meer aan het aanbod of de wijze van aanbod van de sport is gaan doen, bijvoorbeeld doordat er meer of gewijzigde beleidsplannen zijn gekomen.

Nu is het mogelijk om grafisch een geïntegreerd, interdisciplinair model te presenteren (zie figuur 1.3). In dit model worden componenten vanuit verschillende studies uit zowel de

sociologie, economie als (sociale) psychologie gecombineerd. Dit model wordt in deze scriptie als richtlijn gebruikt om te bestuderen welke factoren van invloed zijn geweest op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Er zijn alleen factoren in het model opgenomen die veranderd kunnen zijn, waardoor de deelname aan hockey in Nederland gegroeid is. Factoren die in principe gemiddeld gezien altijd hetzelfde blijven of waarvan al is gebleken dat ze geen invloed kunnen hebben (zoals de hoeveelheid vrije tijd van mensen) zitten niet in het model. In het volgende gedeelte zal het model worden doorlopen.

Figuur 1.3. Schematische weergave van het geïntegreerde, interdisciplinaire model, dat gebruikt wordt om te bestuderen welke factoren van invloed zijn geweest op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland.

Verandering in attitude; topsport(eventementen)

Breedveld et al. (2003) en Van Bottenburg et al. (2012) onderzochten of topsport een positieve invloed zou kunnen hebben op de breedtesport. In deze studies wordt er kritisch gekeken naar de ‘double pyramid theory’, die in brede kring in het sportbeleid wordt aangehangen. Deze theorie stelt dat duizenden mensen in de breedtesport slechts een paar uitzonderlijk goede (top)sporters voortbrengen (de zogenoemde ‘aanvoerfunctie’ of het ‘trickle-up effect’), en dat deze getalenteerden op hun beurt weer duizenden mensen inspireren om te gaan sporten (de zogenoemde ‘aanjaagfunctie’ of het ‘trickle-down effect’). Het is voor deze scriptie vooral van belang de ‘aanjaagfunctie’ of het vergelijkbare ‘trickle-down effect’ in ogenschouw te nemen, om er zodoende achter te komen of topsport (het WK Hockey 1998) een positieve invloed zou kunnen hebben op sportdeelname.

Dit zou kunnen gebeuren als gevolg van de rol van media. Media aanwezigheid bij een (top)sportevenement kan ervoor zorgen dat veel mensen in aanraking kunnen komen met een sport en zodoende hun attitude kunnen ontwikkelen of bijstellen. Naast het feit dat het WK Hockey 1998 veel werd bezocht door toeschouwers (dertien tot veertienduizend bezoekers per dag en in totaal ruim honderdvijftigduizend, Jungmann, 2011), was het evenement ook grotendeels te volgen via de media. In 1998 werd er vooral via de televisie relatief veel aandacht aan hockey geschonken als het gevolg van het WK (Van den Heuvel, 2000). Doordat er veel audiovisueel materiaal op televisie verscheen kon men vanaf de bank nagenoeg hetzelfde zien en horen als de mensen in het stadion. Er zijn verschillende studies gedaan naar de invloed van media (vooral van het medium televisie) op sportdeelname (Van Bottenburg, 1994; Breedveld et al., 2003; Stokvis, 2003; Van den Heuvel, 2000, 2003; Weed, 2009;). Een algemene conclusie die uit deze studies getrokken kan worden is dat doen vaak wel tot kijken leidt, maar kijken niet tot doen. Slechts sporadisch worden er positieve effecten gevonden van televisie zendtijd van een sport op de deelname van die sport. Dit is echter alleen gevonden bij relatief nieuwe, kleine, opkomende sporten en is vaak van korte termijn (dartverenigingen kregen bijvoorbeeld veel meer aanmeldingen na de successen van Raymond van Barneveld. Deze trend is echter al geruime afgevlakt). Op de sport hockey is dit dus zeer waarschijnlijk niet van toepassing. Van den Heuvel (2000) bevestigt dit door te stellen dat er ook voor hockey geen duidelijke en directe invloed aantoonbaar is van het op televisie vertonen van de sport op de deelname ervan.

In dergelijke studies wordt naast de rol van media ook de rol van succes meegenomen (die dan vaak gepaard gaat met veel media aandacht). Van Bottenburg (1994) noemt dit het ‘Ard-en-Keesie-effect’, verwijzend naar de vele schaatstitels die Ard Schenk en Kees Verkerk in de jaren '60 en '70 behaalden en die tot een stijging van het aantal schaatsers in Nederland zouden hebben geleid. Dit was echter helemaal niet het geval; om wat voor reden dan ook was eerder een daling van het aantal schaatsdeelnemers waar. Volgens Van Bottenburg et al. (2012) worden aansprekende sportieve successen in de topsport wel vaker gevolgd door een afname van deelnemers in de breedte van diezelfde sport. De hypothese dat aansprekende successen (zoals het behalen van Olympische medailles of de gouden respectievelijk zilveren medaille voor de Nederlandse mannen en vrouwen op het WK Hockey 1998, Jungmann, 2011) tot een groei van de sportdeelname zouden kunnen leiden blijkt slechts in zeer beperkte mate te kloppen (Stokvis en Minnee, 1986; Van Bottenburg, 1994; Breedveld et al., 2003; Weed, 2009; Van Bottenburg et al., 2012). Ook hier geldt dat er sporadisch slechts korte

termijneffecten optreden bij relatief kleine, voor het publiek ‘nieuwe’ sporten. Waar succes (zoals eerder) bleek waarschijnlijk wél invloed heeft op identificatie en sociale cohesie, heeft het waarschijnlijk geen (positieve) invloed op sportdeelname.

Hieruit kan worden opgemaakt dat de ‘aanvoerfunctie’ van topsport wetenschappelijk erkend is, maar dit geldt bepaald niet voor de ‘aanjaagfunctie’. Een positieve invloed van topsport op de sportdeelname wordt bijna nooit aangetoond. Effecten van media aandacht op sportdeelname werden alleen gevonden voor betrekkelijk nieuwe, opkomende sporten. Dit blijft hetzelfde wanneer de factor ‘succes’ hieraan wordt toegevoegd. Van Bottenburg (2003) stelt: “Doen leidt wel tot kijken, maar kijken niet automatisch tot doen. Dit is zelfs niet het geval wanneer sprake is van een populaire topsporter die een aansprekend kampioenschap behaalt, waaraan overvloedige media-aandacht wordt geschonken” (p. 307). De (positieve) invloed van het WK Hockey 1998 op de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname zou nu uitgesloten kunnen worden, helemaal wanneer aan wordt genomen dat de sporadisch vastgestelde ‘aanjaagfunctie’ van topsportevenementen vooral van toepassing is op mensen die al sporten, en dus niet op niet-sporters (Weed, Coren en Fiore, 2009; Van Bottenburg et al; 2012, Hover en Romijn, 2012). Hier gaat het juist wel om in deze scriptie; waarom steeds meer mensen zijn gaan hockeyen. Echter is van complete falsificering nog steeds geen sprake. Vooral het woord ‘automatisch’ uit het citaat hierboven is interessant. Er zijn blijkbaar omstandigheden waarin topsportevenementen wél invloed op de sportdeelname zouden kunnen hebben. Welke variabelen hierin doorslaggevend zijn is volgens Weed et al. (2009) en Van Bottenburg et al. (2012) nog niet vastgesteld. Wat wel vast lijkt te staan: (...) “increased participation is not an automatic legacy of hosting major sporting events or winning medals, and that far more deliberate interventions are necessary in order to increase participation in sport (...)” (Donnelly et al., 2011, p.131, aangehaald in Van Bottenburg et al., 2012, p. 23). Weed et al. (2009) stellen dat er bepaalde voorwaarden zijn waaraan een topsportevenement minimaal moet voldoen om überhaupt invloed te kunnen hebben op de sportdeelname. Ten eerste moet het topsportevenement in eigen land gehouden worden of moet(en) de winnaar(s) uit eigen land komen. Dit was bij het WK Hockey 1998 allebei het geval. Ten tweede moet er beleid ontwikkeld worden om aan de (eventueel ontstane) vraag te kunnen voldoen; deze ‘aanbod-kwestie’ wordt later behandeld. Van Bottenburg et al. (2012) stellen hierbij aansluitend dat ‘side-events’ (top)sport dichterbij mensen kan brengen; op deze manier kunnen mensen hun attitudes ten opzichte van de betreffende sport ontwikkelen of herzien en neemt de kans dat het topsportevenement invloed heeft op de sportdeelname toe. Kortom, de vraag neemt dan toe. Side-events zijn acties en nevenactiviteiten in aanloop naar, tijdens en na

afloop van evenementen (De Groot, Blom en Van der Gugten, 2012a). Dit zou wellicht (onderdeel van) ‘deliberate interventions’ kunnen zijn. Volgens De Groot, Blom & Van der Gugten (2012b) kunnen side-events ervoor zorgen dat mensen positieve ervaringen (attitudes) krijgen met sport, wat er weer voor kan zorgen dat een individu blijft of gaat sporten. De ervaringen met de sport door side-events zouden langer blijven hangen dan de ervaring met het evenement zelf, dat vaak snel na afloop ervan weer verdwenen is. Weed et al. (2009) plaatsen hier echter wel een kritische noot bij; ook side-events hebben vooral invloed op mensen die al sporten, en dus niet op niet-sporters. Daarnaast is er volgens Hover & Romijn (2012) meer nodig dan een aansprekend evenement (inclusief side-events) om mensen te laten sporten. In hoeverre side-events aanwezig waren bij het WK Hockey 1998, zal moeten blijken.

Concluderend kan gesteld worden dat de aandacht van media en behaalde successen zeer waarschijnlijk geen invloed hebben (gehad) op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname. Toch kan het zijn dat het WK Hockey 1998 inclusief side-events invloed heeft gehad. Aan de basisvoorwaarde van Weed et al. (2009) is in ieder geval voldaan (het WK was in Nederland en ook de winnaar(s) kwamen uit eigen land). Om dit verder te onderzoeken dient er naar verschillende trends gekeken te worden. Als eerste dient de trend in georganiseerde Nederlandse hockeydeelname van voor het WK te worden vergeleken met die van na het evenement. Wanneer de groei van deelname na het evenement aanzienlijk groter was dan de groei voor het evenement, zou dit kunnen betekenen dat het WK invloed op de hockeydeelname heeft gehad. Verder dient de trend in georganiseerde hockeydeelname in Nederland te worden vergeleken met de trend in deelname aan andere georganiseerde teamsporten in Nederland. Wanneer uit deze vergelijking blijkt dat de georganiseerde hockeydeelname veel harder is gegroeid, zou dit erop kunnen wijzen dat het WK hier positieve invloed op heeft gehad. Ook dient er gefocust te worden op georganiseerde hockeydeelname in vergelijkbare West-Europese landen. Ook deze vergelijking zegt iets over de mogelijke positieve effecten van het WK op deelname aan hockey. Tenslotte moet de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname worden vergeleken met de trend in algemene sportdeelname en met de trend in de totale Nederlandse bevolkingsgroei. Daarnaast zal er ook gekeken moeten worden naar de eventuele aanwezigheid en inhoud van side-events tijdens dit topsportevenement. Het WK kan sowieso gefungeerd hebben als kennismaking met de sport, hetgeen door side-events versterkt kan zijn. Zoals eerder gesteld wordt de factor ‘aanbod’ (waaronder beleidsplannen en marketingplannen) later behandeld. Aanvullend zal er

worden bestudeerd in welke Nederlandse regio's de georganiseerde hockeydeelname het hardst gestegen is. Wanneer blijkt dat de georganiseerde hockeydeelname in de regio Utrecht aantoonbaar het hardst is gestegen, zegt ook dit wellicht iets over de positieve invloed van het WK.

Hoe dan ook zal er na deze vergelijkingen iets gezegd kunnen worden over de mogelijkheid en de mate van invloed van het WK Hockey 1998 op de georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Ongeacht deze resultaten zal er ook naar andere mogelijke invloedrijke factoren gekeken worden. Eerst naar de factor 'leefstijl', dan naar de factor 'aanbod'.

Verandering in leefstijl

De groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname zou dus kunnen komen door het WK Hockey 1998 zelf. Echter zou de gegroeide hockeydeelname ook vanuit een andere factor verklaard kunnen worden. Om dit uiteen te zetten is het allereerst van belang om duidelijk te maken dat hockey gezien kan worden als 'elitesport'.

Volgens Van Bottenburg (1994) ligt de oorsprong van het hockey bij privéscholen en universiteiten in de negentiende eeuw in Groot-Brittannië. Om sfeer en discipline te verbeteren kwam er meer aandacht voor sportbeoefening. Tijdens deze periode kwamen voetbal, rugby en hockey op. Echter werden voetbal en rugby door het ruige karakter niet als gepast ervaren voor vrouwen uit hogere milieus. Hockey was daarentegen nog net acceptabel. De hockeysport ontwikkelde zich mede daarom in tegenstelling tot voetbal en rugby niet tot typische machosport, waardoor het als 'respectabele' sport werd gezien. Vervolgens werd hockey door mannen uit eveneens hogere milieus naar Nederland gehaald, waar het een sport voor de elite bleef. Dat hockey nu nog steeds als elitesport mag worden gezien blijkt uit data die Breedveld et al. (2003) gebruiken, waaruit blijkt dat hockey de sport is met veruit de hoogst opgeleide deelnemers (hbo of wo opgeleid). Hover en de Jong (2011) stellen bovendien dat ruim twee derde van de (niet hockeyende) Nederlandse bevolking hockey een elitaire sport vindt.

Eerder is de theorie van Bourdieu (1978; 1984) over distinctie al uiteengezet. Uit de zojuist aangehaalde data van Breedveld et al. (2003) blijkt dat de elite zich verzamelt in de hockeysport. Dit brengt een nieuwe vraag met zich mee. Volgens De Regt (1984, aangehaald in Elling en Kemper, 2011) breidde de middenklasse in Nederland zich steeds verder uit door de toenemende welvaart. Ook uit andere wetenschappelijke publicaties blijkt dat zowel het opleidingsniveau als het inkomensniveau in de laatste decennia flink gestegen is (onder

andere Breedveld et al., 2003; Breedveld, Kamphuis en Tiessen-Raaphorst, 2008; Tiessen-Raaphorst et al., 2010). Dit zou kunnen betekenen dat zowel de middenklasse als de elite gegroeid is, hetgeen zal moeten blijken.

De Beer (2008) maakt voor de indeling van sociale klassen onderscheid tussen vijf ‘beroepsgroepen’; elementair, lager, middelbaar, hoger en academisch. Hierbij stelt hij dat mensen die zich in de middelbare beroepsgroep bevinden de middenklasse representeren. Verder representeren mensen in de elementaire en lagere beroepsgroepen de ‘lagere klasse’ en mensen in de hogere en academische beroepsgroepen de ‘hogere klasse’ (de elite). Dit is een geschikte indeling voor sociale klassen (die dan ook gehanteerd zal worden), omdat in beroepsgroepen zowel het cultureel (opleidingsniveau) als het bijpassende economisch kapitaal (inkomen) van mensen terugkomen.

Volgens de theorie van Bourdieu (1978; 1984) zoeken sociale klassen naar distinctie met lagere sociale klassen. Een gegroeide middenklasse (in opleidingsniveau en inkomensniveau gestegen) kan gezien worden als ‘nieuwe’ elite, waardoor deze groep zich wilde afzonderen van de ‘lagere klasse’ (elementaire en lagere beroepsgroepen (de Beer, 2008)). Hetzelfde geldt voor een gegroeide elite. Dit zou ervoor kunnen zorgen dat steeds meer mensen een sport zochten die bij hun nieuwe leefstijl of sociale status paste. Dit zou hockey kunnen zijn. Hiervoor zal dus bestudeerd moeten worden in hoeverre de middenklasse en elite gegroeid zijn. Van Bottenburg (1994) verwoordt dit als volgt: “De sportvoorkeuren van mensen verschillen en veranderen doordat de sociaal-culturele betekenissen die zij aan sporten toekennen ontstaan en verschuiven als de onbedoelde gevolgen van veranderende verhoudingen tussen groepen mensen, vooral tussen staten en sociale klassen” (p. 261).

Het zou kunnen dat een verandering van samenstelling in sociale klassen (een gegroeide middenklasse en elite) invloed heeft (gehad) op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname. Om dit te onderzoeken dient de ontwikkeling van de middenklasse en de elite bekeken te worden. Hierbij wordt zowel naar absolute groei als relatieve groei (in relatie tot de ontwikkeling van de totale werkzame beroepsbevolking) gekeken. Ook wordt hierbij de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname in ogenschouw genomen. Overigens dient hier echter wel enige nuance aangebracht te worden. Het is immers natuurlijk niet zo dat wanneer men stijgt in sociale status, men ook direct gaat hockeyen. Hier moet bij de conclusie wel rekening mee gehouden worden. Deze invloed wordt overigens wel waarschijnlijker (en aanzienlijker) als er ook daadwerkelijk op het verlangen tot distinctie ingespeeld is, bijvoorbeeld door beleid en/of marketingplannen (vanuit de KNHB of een andere partij). Dit zal later duidelijk worden.

Verandering in aanbod

Weed et al. (2009) stellen: “Planning for a physical activity, sport and health legacy must be a part of an integrated legacy strategy to include community and educational programmes, opportunities for coaching and wellplanned, accessible facilities which serve an existing need” (p. 53). Zoals eerder al vermeld zal er gekeken worden naar de aanwezigheid en invloed van side-events bij het WK, om de samenleving bij het evenement en de sport te betrekken. Het citaat verwijst echter ook naar andere factoren, die verzameld kunnen worden onder de noemer ‘aanbod en (politiek) beleid’.

Hieronder vallen factoren als de beschikbaarheid van accommodaties (wachtlijsten of ‘ledenstops’ zijn een bekend fenomeen in de hockeysport, de mate en invloed hiervan zullen dus bestudeerd moeten worden), de prijs van accommodaties en de kwaliteit van accommodaties. Ook valt het beleid van de hockeybond zelf (KNHB) en het politieke beleid hieronder. Hierbij zal er gekeken worden naar alle soorten van beleid en marketing die nieuw waren of gewijzigd werden, of ze nu specifiek met het WK 1998 te maken of daar los van stonden. Hieruit moet blijken of beleid en/of marketingplannen invloed gehad kunnen hebben op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Als bijvoorbeeld blijkt dat er los van het WK sowieso al plannen waren om de hockeysport in Nederland te laten groeien, dan zegt dat wellicht iets over de relatief geringe invloed van het WK. Als echter juist blijkt dat er geen plannen waren die los van het WK stonden of dat alle plannen op het WK gericht waren, dan zegt dat wellicht iets over de relatief grote invloed van het WK. Om meer inzicht in deze te verkrijgen is het nodig personen te spreken die hier kennis van hebben. Ook zullen er reeds bestaande, gedocumenteerde data worden gebruikt.

Om te bestuderen of aanbod een invloedrijke factor is op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname wordt er ook gekeken naar waar deze groei precies zat (groepen, regio’s). Als hier opvallende resultaten uit naar voren komen (dat de groei in een specifieke groep of regio zat) dient er te worden gekeken of dit het gevolg was van bepaald beleid of aanbod. Als dit het geval is geweest kan dit iets zeggen over de positieve invloed van de factor aanbod op de gegroeide georganiseerde Nederlandse hockeydeelname.

1.3 Doelstelling

De doelstelling van deze bachelorscriptie kan als volgt verwoord worden: *Het bepalen van de mate waarin het WK Hockey 1998 invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland.*

1.4 Probleemstelling

De probleemstelling is tweeledig:

- 1. In hoeverre heeft het WK Hockey 1998 invloed gehad op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname?
- 2. In hoeverre hebben andere factoren invloed gehad op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname?

Er wordt ook naar andere (mogelijk invloedrijke) factoren gekeken omdat deze factoren de mate van invloed van het WK kunnen afzwakken of juist versterken. Als immers blijkt dat deze andere factoren vrijwel geen invloed hebben (gehad) op de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname, is de mate van invloed van het WK waarschijnlijk aanzienlijk groot te noemen. Wanneer echter juist blijkt dat andere factoren hier wel ook invloed op hebben (gehad), dient de mate van invloed van het WK wellicht toch niet zo groot bevonden te worden. De focus ligt in dit onderzoek op het WK Hockey 1998. Hier wordt dan ook meer aandacht aan besteed dan aan andere factoren.

1.5 Onderzoeksvragen

De centrale vraag in dit onderzoek luidt: *In welke mate heeft het WK Hockey 1998 invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?* Om hier een antwoord op te kunnen vinden zijn, afgeleid van de probleemstelling, de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- 1. Wat hield het WK Hockey 1998 in?

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden wordt er gekeken naar wat er door de KNHB en eventuele partners gedaan is tijdens en rondom het WK. Naast dat er een korte omschrijving van het WK wordt gegeven (feiten en verloop), zal er ook worden gekeken naar de aanwezigheid en eventuele inhoud van side-events bij het WK. Verder wordt bestudeerd of de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland überhaupt een gesteld doel was.

- 2. Hoe verliep de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland en waar zat die groei?

a. Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden wordt er eerst een algemeen overzicht van de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname door de jaren heen gepresenteerd. Hierdoor wordt duidelijk hoe de groei na het WK Hockey 1998 zich verhoudt tot de ontwikkeling van deelname voor het WK. Vervolgens wordt de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname met de volgende referentiekaders vergeleken:

- De ontwikkeling van andere teamsporten in Nederland
- De ontwikkeling van buitenlandse georganiseerde hockeydeelname
- De ontwikkeling van de algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname en de ontwikkeling van de totale Nederlandse bevolkingsgroei

b. Daarnaast wordt er uiteen gezet waar de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname precies gesitueerd was. Hiervoor wordt gekeken naar de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname:

- Per regio
- Per sekse
- Per leeftijdscategorie
- Per combinatie van sekse en leeftijd

- 3. In welke mate hebben andere factoren invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?

a. Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zullen andere mogelijke invloedrijke factoren bestudeerd worden. Voor de factor ‘leefstijl’ zal de ontwikkeling van de middenklasse en elite door de jaren heen worden bestudeerd.

b. Daarnaast zal er voor de factor ‘aanbod’ bekeken worden in hoeverre er door betrokken partijen (waarschijnlijk vooral vanuit KNHB) actieplannen waren voor de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland die los stonden van het WK 1998. Hierbij kan gedacht worden aan beleidsplannen, marketingplannen en alle andere soorten van aanbod van hockey (die nieuw waren of veranderden). Hierbij wordt tevens gekeken of de locatie van de groei (indien aan de orde, dat wil zeggen eventuele opvallende groei) in georganiseerde Nederlandse hockeydeelname (2b) vanuit beleid en/of marketing te verklaren is en of er in beleid en/of marketing op het verlangen tot distinctie van sociale klassen is ingespeeld (3a).

2. Methode

2.1 Onderzoeksopzet

Het onderzoeksdesign van deze bachelor scriptie is een casestudy. Er wordt één specifiek maatschappelijk effect genomen (sportdeelname) en toegepast op één sport (hockey). Er wordt bestudeerd in welke mate het WK Hockey 1998 invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Hoewel hiervoor ook naar andere mogelijke factoren (verandering in leefstijl en/of aanbod) wordt gekeken, ligt de focus op één specifiek topsportevenement; het WK Hockey 1998. Hoewel het niet het hoofddoel is, zou dit onderzoek wellicht wel kunnen leiden tot generaliserende uitspraken over hoe topsportevenementen gebruikt kunnen worden om sportdeelname te vergroten.

Er wordt een mixed-methods benadering toegepast. Niet alleen wordt er secundaire data-analyse gedaan (kwantitatieve onderzoeksstrategie), ook worden er semigestructureerde interviews afgenomen en wordt er document-analyse gedaan (kwalitatieve onderzoeksstrategie). Voor deze benadering is gekozen omdat er door deze combinatie het meest complete en duidelijke beeld kan worden geschetst over de invloed van het WK Hockey 1998 op de invloed van de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname. Niet alleen kunnen er door secundaire data-analyse conclusies worden geformuleerd over de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname en over deze groei in vergelijking tot andere trends (onderzoeksvraag 2a), ook is het hierdoor mogelijk vast te stellen waar deze groei precies gesitueerd was (onderzoeksvraag 2b) en hoe de Nederlandse middenklasse en elite zich door de jaren heen hebben ontwikkeld (onderzoeksvraag 3a). Om meer inzicht te verkrijgen in wat er allemaal gebeurde tijdens en rond het WK Hockey 1998 zelf (onderzoeksvraag 1) en wat de KNHB en andere partijen door de jaren heen aan beleid en marketing hebben gedaan (onderzoeksvraag 3b), worden er aanvullend semigestructureerde interviews afgenomen en wordt er document-analyse gedaan. Wanneer er voor de reeds geponeerde vraagstelling slechts een kwantitatieve of kwalitatieve benadering (met bijhorende methode(n)) gehanteerd zou worden, is het in mindere mate mogelijk scherp en volledig te concluderen over de invloed van het WK dan nu het geval is. In dit onderzoek vullen de methoden elkaar namelijk waar nodig aan, hetgeen de volledigheid en betrouwbaarheid van de uitkomst(en) ten goede komt. De verschillende methoden worden dan ook veelal afwisselend gehanteerd, teneinde zoveel mogelijk ‘onbekend terrein’ op te helderen.

De eerste twee onderzoeksvragen worden gebruikt om te bepalen in hoeverre het WK Hockey 1998 (inclusief side-events) invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde

Nederlandse hockeydeelname. Uit de theorie kwam namelijk naar voren dat dit de attitude van veel mensen ten opzichte van de hockeysport (positief) kan hebben veranderd, hetgeen ertoe geleid kan hebben dat daadwerkelijk meer mensen zijn gaan hockeyen en de georganiseerde hockeydeelname in Nederland kon groeien. De derde onderzoeksvraag wordt gebruikt om in te schatten in hoeverre verandering in leefstijl en/of aanbod hier (ook) invloed op hebben (gehad). Vanuit de theorie is het mogelijk dat deze factoren ertoe geleid hebben dat de georganiseerde hockeydeelname in Nederland is gegroeid. Zo kan er uiteindelijk een conclusie worden getrokken over de mate van invloed die het WK heeft gehad.

Nu worden de kwalitatieve en kwantitatieve strategie verder toegelicht. Hierbij komen ook de operationalisatie en datapreparatie aan de orde.

2.2 Kwalitatieve strategie; semigestructureerde interviews en document-analyse

Er zijn semigestructureerde interviews gebruikt en er is document-analyse gedaan om te bestuderen wat het WK Hockey 1998 precies inhield en wat de KNHB en andere partijen door de jaren heen aan beleid en marketing hebben gedaan. Deze twee kwalitatieve methoden worden in dit onderzoek vaak gecombineerd gehanteerd. Zo wordt het mogelijk te bestuderen of resultaten die uit de interviews naar voren kwamen ook daadwerkelijk gedocumenteerd waren, en andersom of gedocumenteerde beleids- en/of marketingplannen ook door respondenten als ‘belangrijk’ of ‘invloedrijk’ betiteld werden. Hierdoor wordt het mogelijk uit alle informatie de meest belangrijke en invloedrijke factoren rondom het WK Hockey 1998 te destilleren.

Voor de semigestructureerde interviews wordt eerst een aantal sleutelpersonen geïdentificeerd en vervolgens benaderd. Daarna wordt via deze sleutelpersonen aan de hand van snowball sampling en purposive sampling uiteindelijk nog een aantal sleutelpersonen geïdentificeerd en benaderd (in deze studie zijn bij vijf respondenten semigestructureerde interviews afgenomen). De sleutelpersonen worden uitgebreid bevraagd over zowel de (eventuele) invloed van het WK Hockey 1998 op de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname als over de (eventuele) invloed van andere factoren hierop (zie bijlage 2). Vraag 2 t/m 5 zijn opgesteld om te bepalen of de attitude van mensen ten opzichte van de hockeysport (middels het WK Hockey 1998 inclusief side-events) veranderd is (zie figuur 1.3). Vraag 6 t/m 9 zijn opgesteld om te bepalen of de leefstijl van mensen en het aanbod van hockey dusdanig zijn veranderd dat dit invloed zou kunnen hebben op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland.

De sleutelpersonen waarbij een semigestructureerd interview wordt afgenomen zijn dhr. Johan Wakkie, mevr. Chantal Mies, dhr. Wim Cornelis, dhr. Frank van den Wall Bake en dhr. Bob Davidzon. Deze respondenten vormen interessante mix van relevante kennis en informatie. Dit komt doordat zij betrokken waren bij het WK Hockey 1998, doordat zij betrokken waren en/of zijn bij de KNHB en/of doordat zij op een andere manier betrokken waren en/of zijn bij de georganiseerde Nederlandse hockeysport. Bij het bespreken van de resultaten (hoofdstuk 3) wordt er meer informatie over deze respondenten gegeven en zal tevens blijken waarom zij precies sleutelpersonen waren.

Voor de document-analyse worden documenten bestudeerd die door de KNHB beschikbaar worden gesteld. Dit zijn allerlei soorten documenten (beleidsplannen, marketingplannen, rapporten, evaluaties en een DVD) die zowel voor als na het WK Hockey 1998 zijn geproduceerd en die zowel specifiek als niet-specifiek over het WK gaan.

2.3 Kwantitatieve strategie: secundaire data-analyse

Voor de verschillende vergelijkingen die worden opgesteld (in de tweede onderzoeksvraag) wordt secundaire data-analyse gedaan. Hiervoor worden dus reeds bestaande data gebruikt. Er wordt vooral geput uit een groot samengevoegd databestand over ledentallen van sporten en bonden in Nederland, afkomstig van het NOC*NSF. Hierin staan gedetailleerde data; niet alleen over de ontwikkeling van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname en, maar ook over de ontwikkeling van andere teamsporten in Nederland, over de algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname en over de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per sekse, per leeftijdscategorie en per combinatie van sekse en leeftijd. Voor de vergelijking met de ontwikkeling van buitenlandse georganiseerde hockeydeelname worden data van de internationale hockeyfederatie gebruikt, de Fédération Internationale de Hockey (FIH). Verder wordt er voor de vergelijking met de ontwikkeling van de totale Nederlandse bevolkingsgroei gebruikt gemaakt van data afkomstig van CBS Statline. Van CBS Statline wordt ook gebruikt gemaakt wanneer de ontwikkeling van de middenklasse en elite bestudeerd wordt. Zoals eerder gesteld worden sociale klassen geoperationaliseerd aan de hand van de indeling in beroepsgroepen van de Beer (2008), omdat hierin zowel opleidings- als inkomensniveau terugkomt. Tenslotte worden er van data van de Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (KNHB) gebruikt gemaakt wanneer de ontwikkeling van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per regio wordt bestudeerd.

Bij de secundaire data-analyse wordt er vooral onderzoek gedaan aan de hand van indexcijfers. Hoewel er in de resultaten soms ook absolute cijfers terugkomen, geven relatieve getallen (middels indexcijfers) meer informatie die gebruikt kan worden om de (eventuele) invloed van het WK Hockey 1998 en/of andere factoren op de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname te bepalen. Verschillende ontwikkelingen kunnen op deze manier immers met elkaar vergeleken worden. Zo wordt duidelijk(er) of één of meerdere van deze ontwikkelingen invloed heeft (gehad) op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland.

Alvorens de resultaten uit de secundaire data-analyse te presenteren is het van belang een aantal zaken betreffende de validiteit van de data in ogenschouw te nemen. Hover (2001) plaatst een aantal relevante kritische kanttekeningen over data van het NOC*NSF. Ten eerste is het slechts een aanname dat de data van NOC*NSF correct zijn; het is onbekend in welke mate sportverenigingen (on)juiste gegevens doorspelen (Hover, 2001). Daarnaast dient er ook kritisch gekeken te worden naar het NOC*NSF zelf, daar zij wellicht een dubbele agenda ten aanzien van groeiende sportdeelname heeft. Het aantonen van groeiende sportdeelname kan immers meer financiële middelen van de overheid opleveren. Ten tweede kent het gebruikte NOC*NSF bestand dubbeltellingen. Aangezien er geen persoonlijke gegevens van leden worden doorgegeven, zijn er vanzelfsprekend mensen die twee keer in het bestand staan (omdat zij bij twee sportverenigingen lid zijn). Hover (2001) stelt echter dat sporters veelal slechts één sport in georganiseerd verband beoefenen. Ten derde moet onthouden worden dat er altijd en overal mensen die slechts lid zijn van een vereniging; zij zijn geen actief sporter. Hover (2001) stelt dat kan worden aangenomen dat dit gemiddeld gezien 9% is. Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat er grote verschillen zijn tussen sporten, dient hier bij de interpretatie van de resultaten wel rekening mee gehouden te worden. Als laatste stelt Hover (2001) dat niet alle sportverenigingen in Nederland aangesloten zijn bij een sportbond. Hierdoor komen deze data niet in het databestand van het NOC*NSF. Er mag echter worden aangenomen dat dit veelal zeer kleine verenigingen zijn, waardoor de resultaten amper beïnvloed worden.

2.4 Ethische bezwaren

Ethische bezwaren zijn in dit onderzoek niet aan de orde. Er wordt zorgvuldig en vertrouwelijk met informatie (op wat voor manier dan ook verkregen) omgegaan.

3. Resultaten

3.1 Wat hield het WK Hockey 1998 in?

Het WK Hockey dat in 1998 in Utrecht werd gehouden was voor het eerst in de geschiedenis gelijktijdig voor mannen en vrouwen, en ook nog eens in een voetbalstadion (Stadion Nieuw Galgenwaard, het stadion van FC Utrecht). Johan Wakkie was in 1998 algemeen directeur van de KNHB. (Aangesteld in 1994, hedendaags nog in dezelfde functie. Verder is dhr. Wakkie Officier in de Orde van Oranje Nassau door zijn inzet voor het Jeugdsportfond en zijn verbintenis van sport en maatschappij. Ook is dhr. Wakkie –naast vele andere functies in de sport– bij het NOC*NSF in dienst geweest, onder andere als hoofd personeelszaken en interim-directeur.) Volgens dhr. Wakkie was het WK Hockey 1998 onder andere om deze redenen revolutionair. En:

“Het WK Hockey 1998 was de grootste verandering die de KNHB ooit heeft gedaan.”

Dhr. Johan Wakkie, algemeen directeur KNHB (persoonlijke communicatie, 13 december 2012)

Frank van den Wall Bake (sportmarketeer en in Nederland een autoriteit op het gebied van sportsponsoring. Hij is de oprichter van Trefpunt Sports and Leisure Marketing, maar verkocht dit in 2000 en begon opnieuw; Van den Wall Bake Consult) was in 1998 bij het WK Hockey betrokken doordat hij rondom het evenement de sponsoring, mediacontacten en publiciteit verzorgde. De woorden van dhr. Wakkie in zijn eigen woorden beamend:

“Het was een staaltje lef om met hockey een voetbalstadion in te gaan en daar kunstgras te leggen. In dat opzicht was het WK Hockey 1998 een pioniersevenement.”

Dhr. Frank van den Wall Bake, sportmarketeer (persoonlijke communicatie, 10 januari 2013)

Daar kwam bij dat het evenement voor mannen en vrouwen tegelijk was. Bob Davidzon was voorzitter van het WK Hockey 1998 organisatiecomité. Dhr. Davidzon was toen net gepensioneerd en stond aan het hoofd van een kerncommissie van vier leden die verantwoordelijk was voor de organisatie van het evenement (daarnaast is dhr. Davidzon bij de internationale hockeyfederatie FIH onder andere voorzitter geweest van de scheidsrechtercommissie en de marketingcommissie en was hij op de achtergrond betrokken

bij het binnenhalen van het WK Hockey 2014 in Den Haag): *“We hoefden 10 jaar lang geen toernooien te krijgen, als we in 1998 maar het dubbele toernooi mochten organiseren, ter ere van het 100 jarige jubileum van de KNHB.”* (Persoonlijke communicatie, 14 januari 2013). Dat lukte dus.

In korte tijd werden twee kunstgrasvelden aangelegd, waarvan één in voetbalstadion Nieuw Galgenwaard (capaciteit circa 15.000 mensen) en één vlakbij het stadion, inclusief tribunes (het ‘Frokey’ stadion, capaciteit circa 5.000 mensen). De eerste wedstrijd vond plaats op 20 mei 1998, de laatste wedstrijd (de finale) op 1 juni 1998. Het totaal aantal bezoekers wordt geschat op 160.000 (WEMAR, 1998), de tribunes zaten veelal vol.

In een deelnemersveld van 17 verschillende landen waren de Nederlandse teams waren erg succesvol. Zowel de mannen (met bondscoach Roelant Oltmans en assistent Maurits Hendriks) als de vrouwen (met bondscoach Tom van ’t Hek) wisten de finale te behalen. De mannen wonnen in de finale van Spanje, hetgeen Nederland een gouden medaille opleverde. Ook de vrouwen reikten tot de finale; zij moesten na verlies van Australië genoegen nemen met een zilveren medaille. De wedstrijden werden in 22 landen uitgezonden en naar schatting keken er 25 miljoen mensen naar de beelden (KNHB, 1998). Overigens stelt de gemeente Utrecht (1998) dat de beelden ‘live’ waren te volgen in 33 landen.

Er werd echter niet alleen maar topsport bedreven, er waren ook side-events tijdens het WK. Zo was er veel voor kinderen te doen. Uit de interviews en uit beelden van de KNHB (1998) blijkt dat kinderen konden worden geschminkt, er verschillende games werden aangeboden en dat er een Kids City was; een hockeyveld waar een hockeyclinic onder leiding van oud-internationals gevolgd kon worden. De gemeente Utrecht (1998) evalueerde dat het veld elke dag vol stond met kinderen en dat het een “grandioos succes” was. Chantal Mies is hedendaags senior beleidsadviseur bij de KNHB, maar richtte zich rondom het WK op zaken betreffende arbitrage en op (jeugd)projecten. Ook was tijdens het WK teambegeleider van de Koreaanse heren en hield zij zich bezig met het verstrekken van accreditaties. Zelf organiseerde mevr. Mies in aanloop naar het WK (als een soort ‘kick-off’ van het evenement) een activiteit waarbij kinderen (ruim 10.000) een hockeydiploma konden halen.

Echter was er ook voor oudere bezoekers voldoende vermaak. Stick Around Utrecht Stichting (SAUS) organiseerde tegelijk met het WK Hockey het WK Grachtenfestival in de binnenstad van Utrecht. Dit was een samenwerking tussen de stad Utrecht en de KNHB. Het Grachtenfestival draaide vooral om muziek, theater en gezelligheid. Dit festival was bedoeld om de hele stad Utrecht te betrekken bij het sportevenement en mee te slepen in een positieve

sfeer. Vlakbij het hockeystadion stond het Hockey Plaza, waar 's avonds live muziek te beluisteren was. Overdag konden de bezoekers terecht in het promodorp, waar allerlei activiteiten plaatsvonden. Sponsors van het evenement organiseerden ook verschillende activiteiten. Zo waren er VIP-lounges waar zaken konden worden besproken en wedstrijden konden worden bekeken, maar zamelde sponsor de Rabobank tijdens het WK ook geld in voor een huis voor gehandicapten in Pakistan (Dar Ul Sukun, opbrengst 800.000 gulden). Sponsor Volvo zorgde ervoor dat alle Volvo's op de parkeerplaats gewassen werden, zodat mensen blij verrast waren wanneer zij in een brandschone auto naar huis konden. Verder werd het WK Veteranen georganiseerd op hockeyverenigingen in de buurt, bijvoorbeeld op de grootste hockeyvereniging van Nederland; Kampong (op loopafstand van het stadion).

Al met al blijkt dat er voor iedere doelgroep veel verschillende side-events waren. Wim Cornelis was ten tijde van het WK voorzitter van de KNHB. (Hij was dat vanaf 1989 tot 1998 vlak na het WK. Dhr. Cornelis is erelid bij het NOC*NSF, waar hij bestuurslid is geweest en tevens erevoorzitter bij Kampong, waar hij bestuurslid en voorzitter is geweest. Verder was dhr. Cornelis chef de mission van de Olympische Winter én Zomerspelen in 1988. Nu is hij gepensioneerd, maar nog veel te vinden bij Kampong.) Hij zei hierover: *“Het was een prachtig feest, ik heb er weinig negatiefs over te vertellen. De sfeer was super, het evenement verliep zonder ook maar enige problemen. Ik zou bij een volgend WK weinig anders doen, het plaatje was af. Als het weer hetzelfde wordt georganiseerd, dan leidt het weer tot succes.”* (Persoonlijke communicatie, 10 januari 2013.) Volgens de respondenten waren politiemensen en beveiligers zeer positief verrast over het feit dat er zo'n goede sfeer hing, ze werden zelfs met 'u' aangesproken. Dit waren ze in een voetbalstadion bepaald niet gewend en leidde ertoe dat deze mensen lachend en zeer vriendelijk aan het werk waren, hetgeen weer bijdroeg aan de goede sfeer. *“Het evenement was een mooie combinatie van sport en gezelligheid. Hoewel de feesttent 's avonds afgeladen vol was, was er nooit mot.”* (Mevr. Mies, persoonlijke communicatie, 13 december 2012.) Alle respondenten gaven aan dat iedereen eigenlijk enthousiast over de sfeer was. Dhr. Davidzon:

“Het was een feest voor iedereen. Waar je ook komt in de hockeywereld, ze praten nog steeds over Utrecht.”

Bob Davidzon, voorzitter organisatiecomité WK Hockey 1998 (persoonlijke communicatie, 14 januari 2013)

Ook volgens de andere respondenten was het WK een doorslaand succes, maar alles zat dan ook mee; niet alleen de sfeer was goed, ook het weer en de resultaten van de Nederlandse teams droegen bij aan het succes (de respondenten dachten allen dat de sfeer minder zou zijn geweest en de tribunes minder vol als de resultaten van de Nederlandse teams niet zo goed waren geweest.) Doordat er side-events voor alle doelgroepen waren, was er voor iedereen (naast hockey kijken) wel iets te doen. Hierdoor kwamen mensen niet alleen om naar hockey te kijken, maar echt om een gezellig dagje uit voor de hele familie (inclusief kinderen) te hebben. Deze gezellige sfeer trok weer meer mensen aan. Volgens Dhr. Wakkie waren de side-events allemaal (voor zowel jong als oud) prima activiteiten. *“Alleen denk ik dat het cultuurfestival (het WK Grachtenfestival) niet zo’n groot effect had, dat was niet zo groots als gehoopt en verwacht. Daar was uiteindelijk te weinig geld voor.”* (Persoonlijke communicatie, 13 december 2012.) Andere respondenten deelden de mening dat de gewenste kruisbestuiving tussen deze twee evenementen grotendeels uitbleef (dit wordt bevestigd door de gemeente Utrecht (1998) en WEMAR (1998)), terwijl de wisselwerking met de andere (zojuist genoemde) side-events veel beter was. Een ander in de interviews genoemd verbeterpunt was de communicatie met de bedrijven die in het stadion gevestigd waren. Dit leverde nogal wat onvoorziene problemen op, die voorkomen hadden kunnen worden.

Verder verliep het WK zoals gepland. De sportieve resultaten en de sfeer waren prima, maar ook organisatorisch (accommodaties, transport, onderkomen etc.) was alles prima in orde. Dhr. Davidzon gaf aan dat dit te maken had met vijf doelstellingen die al vroeg in de jarenlange voorbereiding opgesteld waren. Allereerst werden de spelers van het toernooi het allerbelangrijkst bevonden, aan hen mocht het aan niets ontbreken. De gemeente Utrecht (1998) stelt dat uit reacties van de spelers bleek dat zij zeer tevreden over het evenement waren. Verder moest het WK een promotionele uitstraling aan de hockeysport, de sponsors en Utrecht geven, moest de tribunes elke dag (zo) vol (mogelijk) zitten, moest de begroting sluitend zijn en moest het WK een soort mooi, nieuw ‘startpunt’ zijn voor de KNHB om de nieuwe eeuw in te gaan. Werkelijk alles werd aan deze doelstellingen getoetst. Wanneer bleek dat iets niet zou bijdragen aan de doelstellingen, dan werd het ook niet gedaan. Hierdoor verliep het toernooi erg soepel, maar dit kwam ook zeker door de circa 480 vrijwilligers (dhr. Davidzon en gemeente Utrecht (1998)). Andere respondenten beaamden dit op hun eigen wijze. Deze doelstellingen waren vanzelfsprekend niet zomaar opgesteld; zij waren gebaseerd op een ‘groter’ doel. Dit zal nu behandeld worden.

Duidelijk is geworden dat het WK Hockey 1998 een erg geslaagd evenement was. De vraag blijft echter of de KNHB een doel gesteld had om de georganiseerde hockeydeelname in Nederland te laten groeien en wat de rol van het WK hierin was. Alhoewel uit de interviews naar voren kwam dat dit doel wel gesteld was, werd niet duidelijk hoe specifiek dit doel geformuleerd was. Een deel van de respondenten gaf stellig (positief) antwoord op de vraag of groei een gesteld doel was. Het andere deel gaf aan te twijfelen of groei een doel was, maar wel alle respondenten gaven aan dat hier in het volgende beleidsplan van de KNHB (2001) sowieso specifieke doelen over gesteld werden. Dit wordt bij de derde onderzoeksvraag behandeld. Ook alle respondenten gaven aan dat er door de KNHB een doel was gesteld om het imago van de hockeysport te veranderen; hockey werd te veel gezien als een elitaire sport en dat moest gewijzigd worden. Uit een eerder aangehaald citaat bleek dat dhr. Wakkie het WK Hockey 1998 de grootste verandering vond die de KNHB ooit had gedaan. Dit kwam niet alleen doordat het een dubbel toernooi was en ook nog eens in een voetbalstadion werd gehouden, maar ook doordat de KNHB voor het eerst een ‘ander’ publiek ging aanspreken: *“We gingen allemaal mensen aanspreken die niks met hockey hadden. Er kwamen allemaal mensen die voor het eerst naar een hockeywedstrijd kwamen kijken.”* (Dhr. Wakkie, persoonlijke communicatie, 13 december 2012.) Het doel was dus vooral om hockey onder een breder publiek te populariseren en de blik ‘van buitenaf’ op hockey totaal te veranderen. Het WK moest hiervoor zorgen. Door de sfeer (in tegenstelling tot voetbal was er bij hockey nooit geweld) en de side-events voor elke doelgroep (volgens dhr. van den Wall Bake hielp dit bij het uitstralen van toegankelijkheid van de sport) tijdens het WK moest het evenement helpen bij het positioneren van hockey als ‘familiesport’ en niet langer als elitaire sport. Mensen moesten het idee krijgen dat hockey een leuke sport was voor de hele familie (voor kind en ouder, voor man en vrouw, van hogere of lagere sociale klasse en al wel of nog niet hockeyend).

Feit is dat de KNHB het dubbele WK in januari 1994 toegewezen kreeg (Gemeente Utrecht, 1998) en er in 1995 een beleidsnota werd afgerond. Hieruit blijkt (KNHB, 1995):

Kernpunt van het beleid is activiteiten te ontplooiën ter ondersteuning van het ledenbehoud en, op termijn, ledengroei. Voor de continuïteit van de Nederlandse hockeygemeenschap en het ook in de toekomst goed kunnen functioneren van de totale KNHB-organisatie (verenigingen – bond) zijn het behoud en groei van leden van levensbelang. Nodig zijn zowel rechtstreeks op ledenbehoud gerichte activiteiten, als activiteiten die op het creëren van goede randvoorwaarden (o.a. promotionele aspecten) zijn gericht. (p. 14)

Groei was dus wel degelijk een gesteld doel, hoewel er niet specifiek op in wordt gegaan. Wel wordt er geschreven dat er hiervoor “naast een adequaat aanbod van hockeyactiviteiten (...) andere aansprekende en enthousiasmerende activiteiten dienen te worden aangeboden” (KNHB, 1995, p. 4). Overigens staat ‘ledenbehoud/ledengroei’ bovenaan de prioriteitenstelling, maar wordt er niet aangegeven of de volgorde van het elftal prioriteiten al dan niet willekeurig is. Hoewel deze beleidsnota (KNHB, 1995) zeer uitgebreid is en over alle aspecten van de KNHB gaat (van spelregels en arbitrage tot hockey in het onderwijs en van sponsorbeleid tot ledenbehoud en -groei), komt het woord ‘promotie’ (van de hockeysport of ‘het produkt hockey’) opvallend vaak voor. Hockey moest (om te kunnen groeien) vooral laagdrempelig worden; iedereen moest lid willen en kunnen worden. In de beleidsnota (KNHB, 1995) staat letterlijk dat het WK Hockey 1998 wat betreft de positionering van de hockeysport (weg van het elitaire) in het kader van het KNHB beleid geplaatst moest worden. Ook volgens de respondenten werd het WK neergezet als ‘draaipunt’ in de imagooverandering. De respondenten gaven aan dat er inderdaad allerlei soorten mensen op het WK afkwamen (waarvan veel nog niets met hockey hadden) en dat het WK zeker hielp het imago van hockey te veranderen. Dit wordt bevestigd door WEMAR (1998). Ter illustratie: minder dan de helft van de bezoekers van het WK speelde de sport zelf actief (47%) en de bezoekers waren afkomstig uit alle sociale klassen. (Net als bij de Beer (2008) werden er vijf sociale klassen onderscheiden. De sociale klasse werd bepaald op basis van de hoogst afgeronde opleiding van de respondent en de beroepsgroep van de hoofdkostwinner. Uit een steekproef uit de 160.000 bezoekers kwam er 28% uit de hoogste sociale klasse –de ‘elite’–, 19% uit de klasse daaronder, 22% uit de ‘middenklasse’, 27% uit de klasse daaronder en 5% uit de laagste sociale klasse.)

Dhr. Wakkie voorspelde al dat de vraag naar hockey na het WK zou groeien, en realiseerde zich terdege dat er dan ook voldoende aanbod voorhanden moest zijn. Ook mevr. Mies gaf aan dat er niet alleen vier jaar aan het WK zelf was gewerkt, maar ook aan de wisselwerking met hockeyverenigingen. Zij moesten wel klaar zijn om de vraag –die zou gaan groeien– op te kunnen vangen. De samenwerking tussen de KNHB en hockeyverenigingen is (naast groei en imagooverandering) ook een belangrijk punt in de beleidsnota (KNHB, 1995). In aanloop naar het WK werden bijna alle hockeyverenigingen in Nederland bezocht, om zo te peilen hoe het met de vereniging ging, om onderling af te stemmen wat er veranderd zou moeten worden om groei te kunnen realiseren en hoe de KNHB bij dit alles zou kunnen helpen. Volgens mevr. Mies staat deze verhouding tussen de KNHB en hockeyverenigingen (“*met de KNHB centraal als kennisintermediair*”, persoonlijke

communicatie, 13 december 2012) nog steeds centraal in het huidige beleid van de KNHB; een tweezijdige open relatie met veel kennisdeling. De KNHB wil dit nu zelfs nog meer uitstralen, maar het WK was hier echt het begin van. In de derde onderzoeksvraag wordt hier verder op ingegaan.

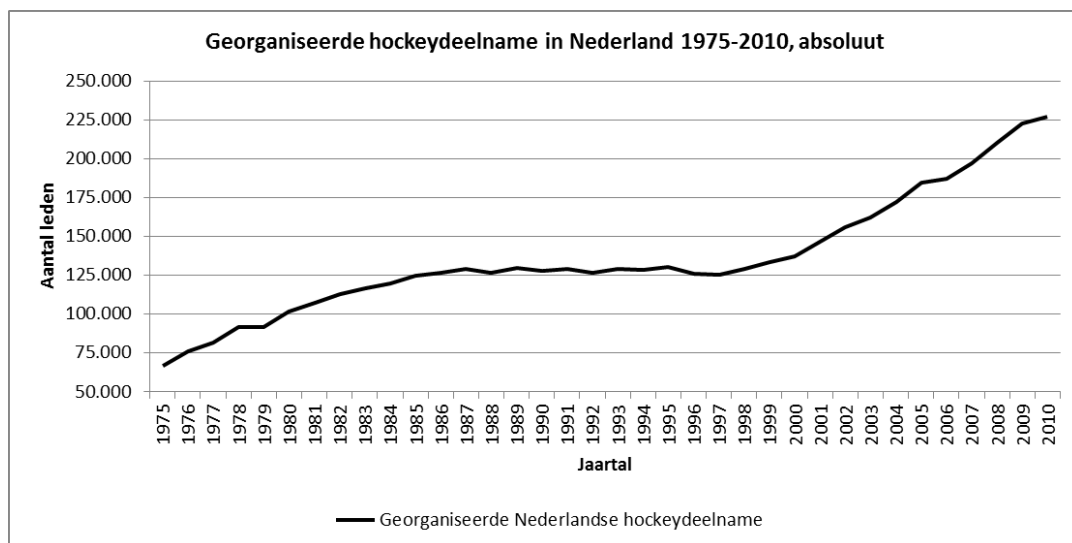
Concluderend kan gesteld worden dat het WK Hockey 1998 in veel opzichten ‘nieuw’ was en tevens een succes, met de positieve sfeer en goede resultaten als hoogtepunt. Er is rondom het WK veel gedaan door de KNHB en haar partners, voor alle doelgroepen. Het was de bedoeling (vooral) mensen aan te spreken die nog niets met hockey hadden. Uit de interviews en WEMAR (1998) bleek dat er tijdens het WK inderdaad mensen uit alle sociale klassen waren, zowel reeds hockeyende mensen als mensen die voor het eerst met hockey in aanraking kwamen. Het doel hiervan was om het imago van de hockeysport (middels de sfeer in combinatie met de side-events) te herpositioneren van sport voor de elite naar sport voor iedereen, om zo de georganiseerde hockeydeelname in Nederland te laten groeien. ‘Groeï’ was wel een gesteld doel, maar werd noch in de interviews, noch in de beleidsnota van de KNHB (1995) nader gespecificeerd, waardoor de vraag blijft hoeveel groei verwacht werd. Wel werd duidelijk dat het WK doelbewust onderdeel was van het beleid van de KNHB om de imagooverandering (en minder specifiek groei) van hockey te realiseren. Dat er aanzienlijke groei verwacht werd lijkt wel vast te staan, aangezien er door de KNHB in samenwerking met hockeyverenigingen ruim van tevoren al zorgvuldig werd gewerkt aan het in staat kunnen zijn de groei op te vangen.

Nu duidelijk is geworden wat WK Hockey 1998 inhield, zal er in het volgende gedeelte dieper worden ingegaan op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Eerst op hoe deze groei verliep, vervolgens op waar deze groei precies gesitueerd was.

3.2.1 Hoe verliep de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?

In figuur 3.1 is de absolute groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland door de jaren heen te zien. Vanaf 1998 (WK Hockey in Utrecht) is duidelijk een opwaartse lijn zichtbaar. Ter illustratie: in de periode 1998-2010 groeide de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname van 129.054 leden naar 227.357 leden met 76,2 %. In een even groot tijdvak, 1986-1998, was dat een groei van 126.567 naar 129.054, slechts 2 %. Er was al flinke groei in de periode 1975-1982. In die periode gebeurde het drie keer dat er circa 10.000 leden per jaar

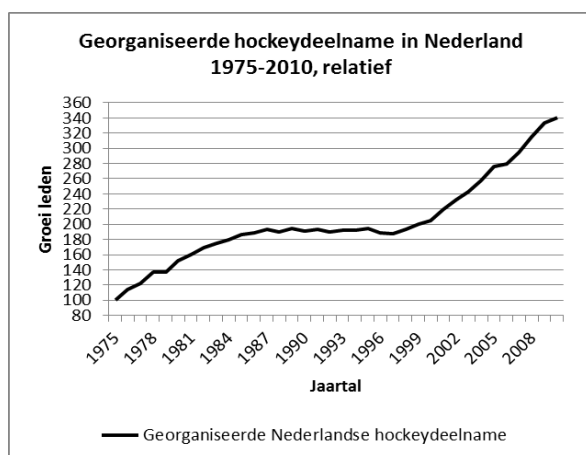
bijkwamen. In de periode 1998-2010 gebeurde dat liefst zeven keer, met drie uitschieters van circa 13.000 leden groei per jaar.

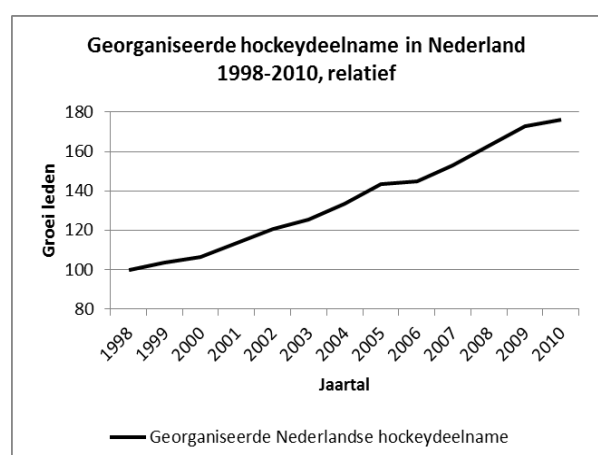
Figuur 3.1. Absolute groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland, 1975-2010.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

In figuur 3.2 en figuur 3.3 wordt de relatieve groei bestudeerd. Als 1975 (66.884 leden) als basisjaar wordt genomen (figuur 3.2), blijkt dat er in de periodes 1975-1987 al een flinke groei werd doorgemaakt, namelijk met 93%. Daarna was het ledenaantal een periode stabiel met zelfs een kleine terugloop tot en met 1997. Vervolgens ging het hard; in 2010 was de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname ten opzichte van 1975 met 239,9% gestegen. Relevanter is echter om 1998 (129.054 leden) als basis te nemen (figuur 3.3). Nu blijkt dat de groei tot en met 2000 nog wel meeviel; 6,2%. In de volgende tijdvakken van

Figuur 3.2. Relatieve groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland, 1975-2010 met 1975=100.

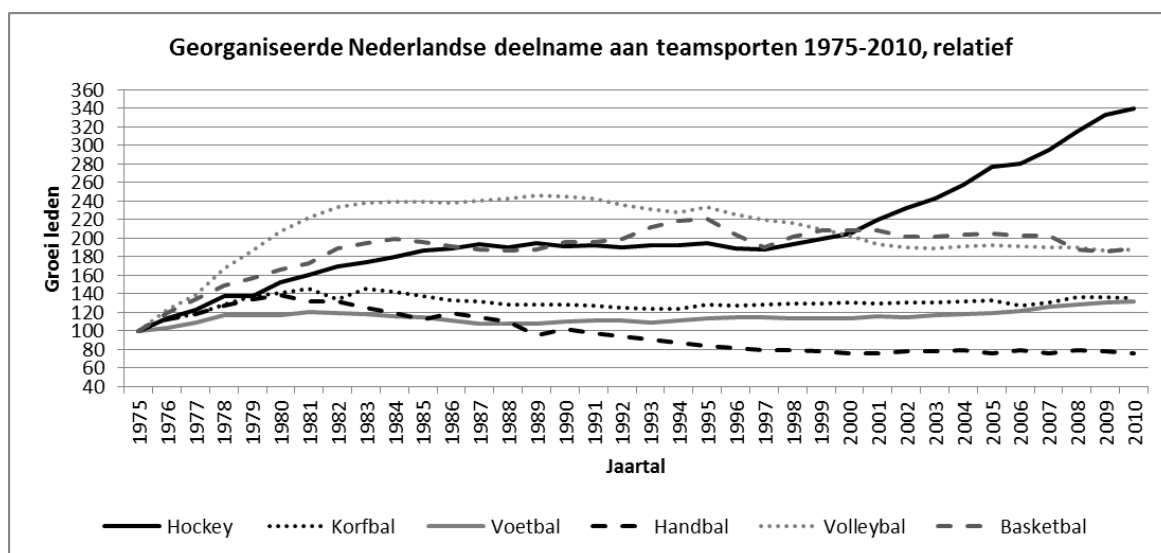

Figuur 3.3. Relatieve groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland, 1998-2010 met 1998=100.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

twee jaar ging de groei harder, steeds ongeveer in gelijke tred met de periode 2006-2008 als uitschieter. In 2002 was de groei ten opzichte van 1998 20,7%, in 2004 33,6%, in 2006 45,1%, in 2008 63,1% en in 2010 76,2%.

In figuur 3.4 wordt de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland vergeleken met de ontwikkeling van andere georganiseerde teamsporten in Nederland, met 1975 als basisjaar. Hierbij is gekozen voor korfbal, voetbal, handbal, volleybal en basketbal omdat deze sporten naast hockey de grootste (en ook bekendste en hardst groeiende) teamsporten zijn in het databestand van NOC*NSF. Uit deze vergelijking blijkt dat er in de eerste jaren (vanaf 1975 tot circa 1982) groei was voor alle bestudeerde sporten. Waar hockey, basketbal en korfbal vervolgens bleven doorgroeien, stagneerde de groei bij voetbal, handbal en korf-

Figuur 3.4. Relatieve ontwikkeling van georganiseerde teamsporten in Nederland, 1975-2010 met 1975=100.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

bal. Hockey maakte verder vanaf 1998 –relatief gezien– een opvallend grote inhaalslag op de andere sporten. Dit is duidelijker te zien in bijlage 3.1, waar als basisjaar 1998 is genomen. Tot die tijd groeiden georganiseerde volleybal en basketbal relatief harder dan hockey, vanaf 1998 kan naast de zeer opvallende groei van hockey alleen nog een redelijke groei van voetbal worden opgemerkt. Belangrijk te onthouden is dat het hier om relatieve groei gaat. Wanneer naar absolute getallen gekeken wordt is voetbal veruit de grootste georganiseerde sport in Nederland. In tabel 3.1 wordt de ontwikkeling van de verschillende teamsporten opgedeeld in twee even grote tijdvakken. Hieruit blijkt nogmaals dat de georganiseerde

hockeydeelname in Nederland vanaf 1998 een vlucht heeft genomen. Een vergelijkbare ontwikkeling is in geen enkele andere behandelde sport te vinden.

Georganiseerde teamsport	Ontwikkeling tijdvak 1986-1998 (1986=100)	Ontwikkeling tijdvak 1998-2010 (1998=100)
Hockey	+2% (van 126.567 naar 129.054)	+76,2% (van 129.054 naar 227.357)
Voetbal	+1,9% (van 1.002.903 naar 1.022.288)	+16,3% (van 1.022.288 naar 1.188.873)
Korfbal	-2,9% (van 99.048 naar 96.217)	+4,7% (van 96.217 naar 100.726)
Handbal	-33,8% (van 86.073 naar 56.979)	-4,5% (van 56.979 naar 54.426)
Basketbal	+5,1 % (van 42.780 naar 44.974)	-5,8% (van 44.974 naar 42.350)
Volleybal	-9,4% (van 159.890 naar 144.792)	-13,1% (van 144.792 naar 125.785)

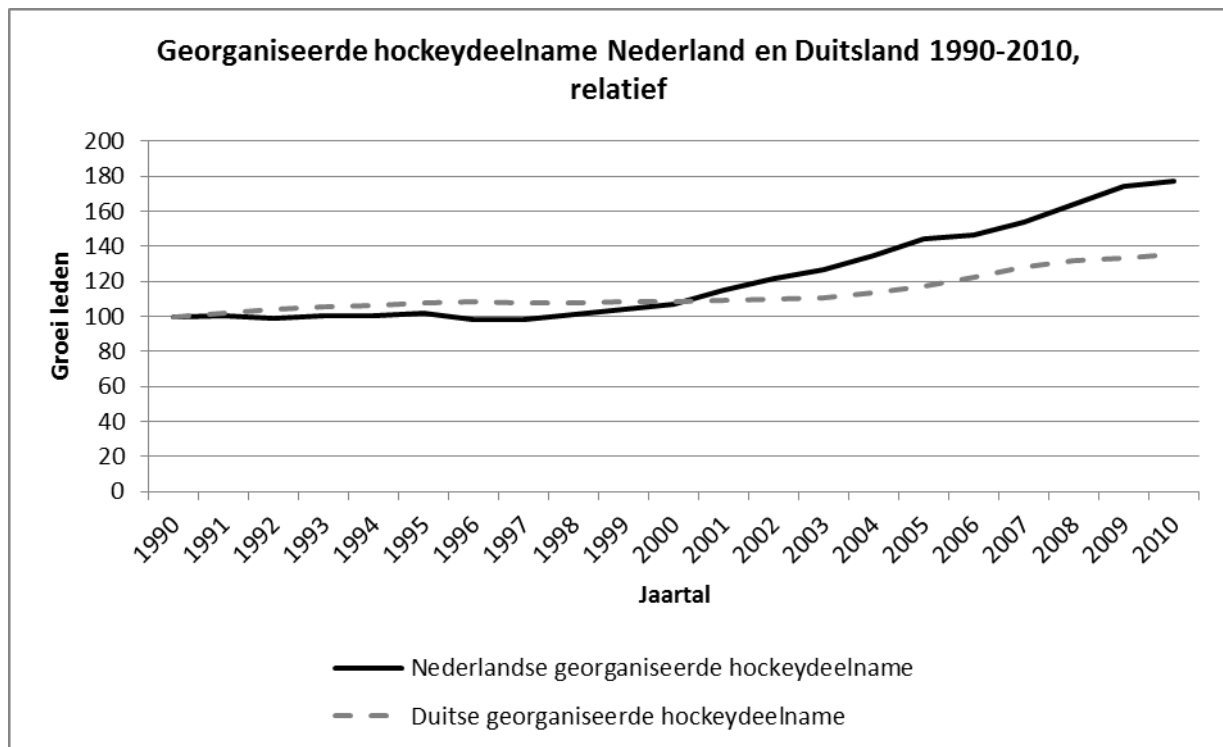
Tabel 3.1. Overzicht van de ontwikkeling van georganiseerde teamsporten in Nederland in twee tijdvakken.

Dikgedrukt de relatieve groei per tijdvak per behandelde sport, tussen haakjes de absolute ledengroei.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

Helaas is het slechts in beperkte mate mogelijk de georganiseerde hockeydeelname in Nederland te vergelijken met de georganiseerde hockeydeelname in het buitenland (met vergelijkbare West-Europese landen). De FIH verzamelt hierover namelijk pas data sinds 2006, en de geselecteerde hockeybonden zelf (uit België, Duitsland, Spanje, Frankrijk, en het Verenigd Koninkrijk) hebben hun data niet beschikbaar gesteld; op de Belgische en Duitse hockeybond na. De Duitse hockeybond (DHB) was echter de enige die data van georganiseerde hockeydeelname over langere termijn beschikbaar had. Uit figuur 3.5 blijkt dat de georganiseerde hockeydeelname in Duitsland tot en met 2000 relatief harder groeide dan in Nederland (8,8% tegenover 7,1%). De georganiseerde hockeydeelname in Nederland maakte echter rond die periode de reeds besproken groeispurt. Hoewel de Duitse ontwikkeling ook een aanzienlijke stijging laat zien, kan deze niet tippen aan de Nederlandse (35,4% tegenover 77,6% groei ten opzichte van 1990). Overigens stijgt de georganiseerde hockeydeelname in Duitsland in de periode 1990-2010 van 55.646 naar 75.358 leden, in Nederland van 128.011 naar 227.357 leden. Een kanttekening hierbij is dat er in 2006 een WK Hockey in Duitsland werd gehouden. Dit WK was alleen voor mannen. De Duitse mannen veroverden goud, de Nederlandse mannen eindigden slechts als zevende en veroverden voor het eerst sinds 1986

geen medaille op het WK. Wellicht heeft dit feit positief effect gehad op de georganiseerde Duitse hockeydeelname, want sinds 2006 is de relatieve groei harder gegaan dan daarvoor. Zoals al eerder bleek (zie pagina 38) groeide de georganiseerde hockeydeelname in Nederland het hardst in de periode 2006-2008. Dit terwijl Nederland dus bepaald geen succes boekte. Dit lijkt (wederom) te bevestigen dat succes geen invloedrijke factor op sportdeelname is. Verdere studie zou meer opheldering kunnen geven over de twee zojuist gemaakte claims.

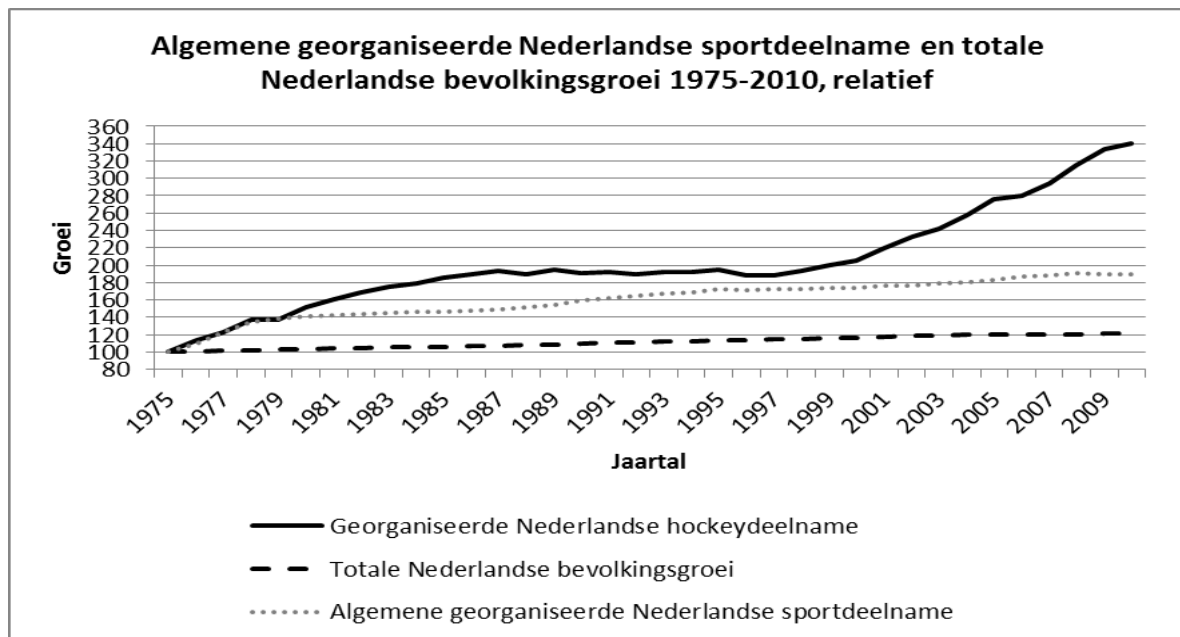
Figuur 3.5. Relatieve groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland en Duitsland 1990-2010 met 1990=100.

Bron: NOC*NSF databestand en DHB databestanden, eigen bewerking

NB: in de Duitse data ontbrak af en toe een jaartal. In deze gevallen is het gemiddelde genomen van het groeipercentage van het jaar voor en het jaar na het missende jaartal, om zo toch een vloeiende lijn te krijgen. Er zijn geen aanwijzingen om aan te nemen dat het werkelijke groeipercentage veel hoger of lager is dan het gebruikte groeipercentage.

In figuur 3.6 wordt de georganiseerde hockeydeelname in Nederland vergeleken met de ontwikkeling van de algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname en de ontwikkeling van de totale Nederlandse bevolkingsgroei. Hieruit blijkt dat hockey tot circa 1980 zo goed als in gelijke mate groeide met de algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname (relatief). Dit zijn alle georganiseerde individuele én teamsporten in Nederland, inclusief hockey en de eerder behandelde teamsporten. Zoals te zien in figuur 3.6 divergeert de hockeydeelname daarna van de algemene sportdeelname. Rond 1998 convergeren de relatieve

ontwikkeling van hockeydeelname en algemene sportdeelname weer. Ter illustratie: de algemene sportdeelname groeide tussen 1975 en 1998 met 72,5% (van 2.512.854 georganiseerde sporters in 1975 naar 4.334.010 in 1998; een toename van 1.821.156 georganiseerde sporters), de georganiseerde hockeydeelname groeide tussen 1975 en 1998 met 93% (van 66.884 georganiseerde hockeyers in 1975 naar 129.054 in 1998; een toename

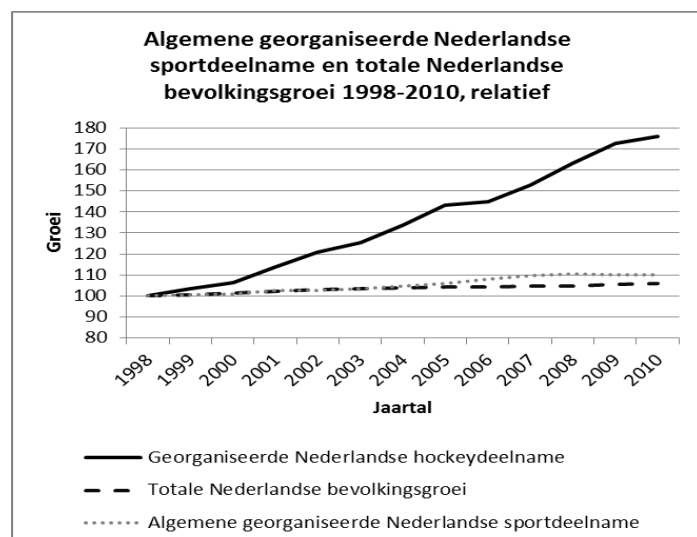

Figuur 3.6. Relatieve groei van de algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname en de totale Nederlandse bevolkingsgroei 1975-2010, met 1975=100.

Bron: NOC*NSF databestand en CBS Statline, eigen bewerking

van 62.170 georganiseerde hockeyers). Vanaf 1998 werd dit verschil aanzienlijk groter (terwijl de algemene sportdeelname toch gestaag bleef groeien), zoals te zien is in figuur 3.7. Als 1998 als basisjaar wordt genomen groeide de georganiseerde hockeydeelname in de periode 1998-2010 zoals eerder bleek met 76,2%.

De algemene georganiseerde

Figuur 3.7. Relatieve groei van de algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname en de totale Nederlandse bevolkingsgroei 1998-2010, met 1998=100.

Bron: NOC*NSF databestand en CBS Statline, eigen bewerking

sportdeelname groeide in diezelfde periode ‘slechts’ met 10,2%. Als 1975 echter als basisjaar wordt genomen (figuur 3.6), groeide de georganiseerde hockeydeelname in de periode 1975-2010 zoals eerder bleek met liefst 239,9%. De groei van algemene georganiseerde sport deelname was hiermee in diezelfde periode niet in verhouding; 90%.

Natuurlijk is het zo dat de relatieve groei van zeer grote absolute getallen minder hard gaat dan de relatieve groei van kleinere absolute getallen. Bij de totale Nederlandse bevolkingsgroei is dit nog veel meer het geval dan bij de ontwikkeling van de algemene georganiseerde sportdeelname. Hoewel de totale Nederlandse bevolking in de periode 1975-2010 groeide met 2.975.897 mensen, was dit relatief gezien slechts 21,9% (tegenover 239,9% groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname, zie figuur 3.6). Het zal niet verbazen dat ook in dit geval het verschil opvallend groter werd vanaf 1998. Noemenswaardig is het overigens dat de algemene georganiseerde sportdeelname relatief harder is gestegen dan de totale Nederlandse bevolkingsgroei. (90% groei tegenover 21,9% groei in de periode 1975-2010, maar dit komt vooral door de periode 1975 tot en met circa 1990. In de periode 1998-2010 was de groei van de algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname 10,2% tegenover 5,9% groei van de totale Nederlandse bevolking.

Nu is duidelijk geworden hoe de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland verliep. Later wordt hierover geconcludeerd; eerst wordt nu echter ingegaan op waar de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland precies gesitueerd was.

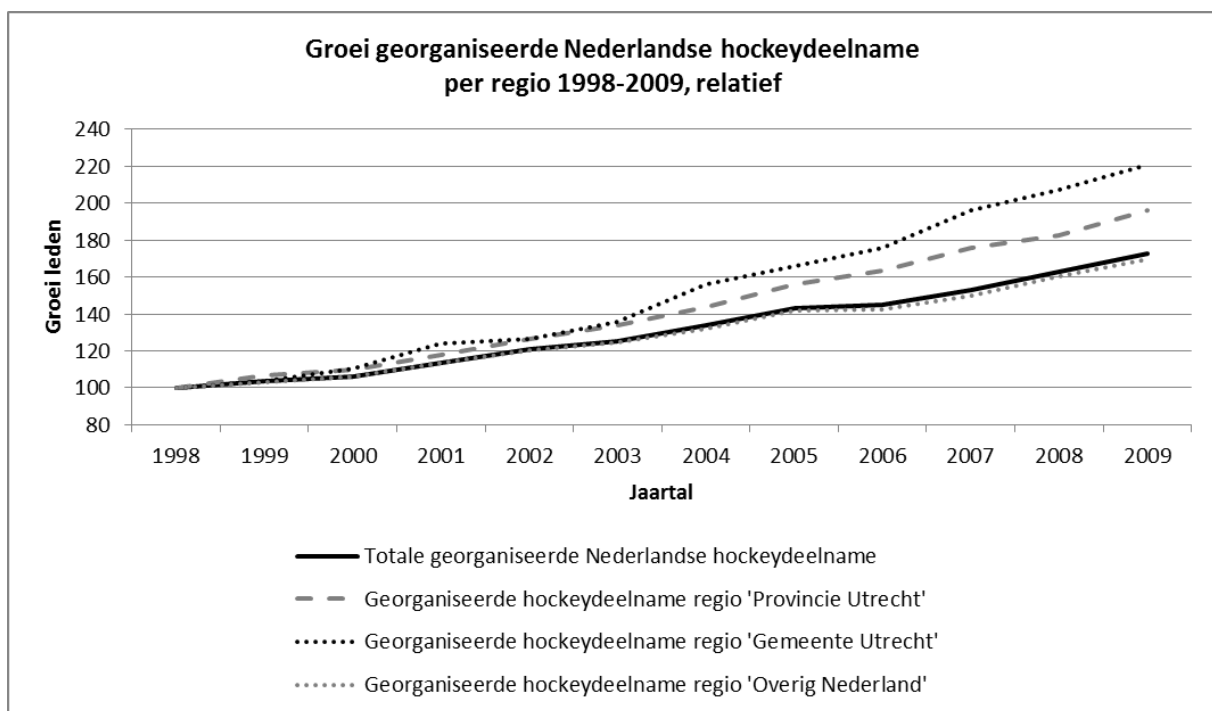
3.2.2 Waar zat de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?

Aangezien duidelijk is geworden dat de groei van georganiseerde hockeydeelname rond 1998 begint (figuur 3.1) en er nu bestudeerd zal worden waar deze groei precies gesitueerd was, wordt 1998 steeds als basisjaar (indexcijfer=100) genomen.

Om de groei per regio te bepalen dienen er eerst regio’s vastgesteld te worden. In deze studie is gekozen voor drie ‘schalen’. Als eerste de schaal die zich het dichtst rondom het WK Hockey 1998 bevond, de regio ‘Gemeente Utrecht’. Vervolgens de schaal daar omheen die zich iets verder van het WK bevond, de regio ‘Provincie Utrecht’. Als laatste de schaal die de twee genoemde schalen omringt en de rest van Nederland bekleedt, de regio ‘Overig Nederland’. Uit het databestand van de KNHB (2011) kon eenvoudig worden bepaald welke hockeyclub in welke regio viel, aangezien er postcodes van de clubs vermeld waren. Zo konden er 4 hockeyclubs binnen de regio ‘Gemeente Utrecht’ worden geïdentificeerd en 25 binnen de regio ‘Provincie Utrecht’. De regio ‘Overig Nederland’ werd vervolgens bepaald

door per jaar de hockeydeelname uit de twee binnenste schalen af te trekken van de cijfers over totale georganiseerde Nederlandse hockeydeelname uit het NOC*NSF databestand. Echter ontbrak bij één van de 25 clubs binnen regio 'Provincie Utrecht' informatie over ledenaantallen. Deze gegevens zijn dan ook niet meegenomen in de resultaten. Het gevolg hiervan is (door de manier waarop de regio's zijn ingedeeld) echter wel dat de leden van deze club automatisch in de regio 'Overig Nederland' zijn beland. Hoewel er geen aanwijzingen zijn om aan te nemen dat dit de resultaten ernstig beïnvloedt, zou het wel kunnen betekenen dat wanneer blijkt dat de twee binnenste schalen relatief harder zijn gegroeid dan de buitenste, dit eigenlijk een (minieme) onderschatting van het gevonden verschil is. Een andere kanttekening is dat de data uit het KNHB bestand (2011) in het jaar 2010 zeer onvolledig waren, waardoor is gekozen de groei per regio in de periode 1998-2009 te bestuderen.

In figuur 3.8 is te zien dat de georganiseerde hockeydeelname in de regio 'Gemeente Utrecht'(121%) en in de regio 'Provincie Utrecht'(96,2%) relatief harder is gegroeid dan de totale georganiseerde Nederlandse hockeydeelname (72,2%) (en ook dan de hockeydeelname in de regio 'Overig Nederland' (69,5%), die dus relatief minder hard is gegroeid dan de totale georganiseerde Nederlandse hockeydeelname). De schaal die het dichtst rondom het WK

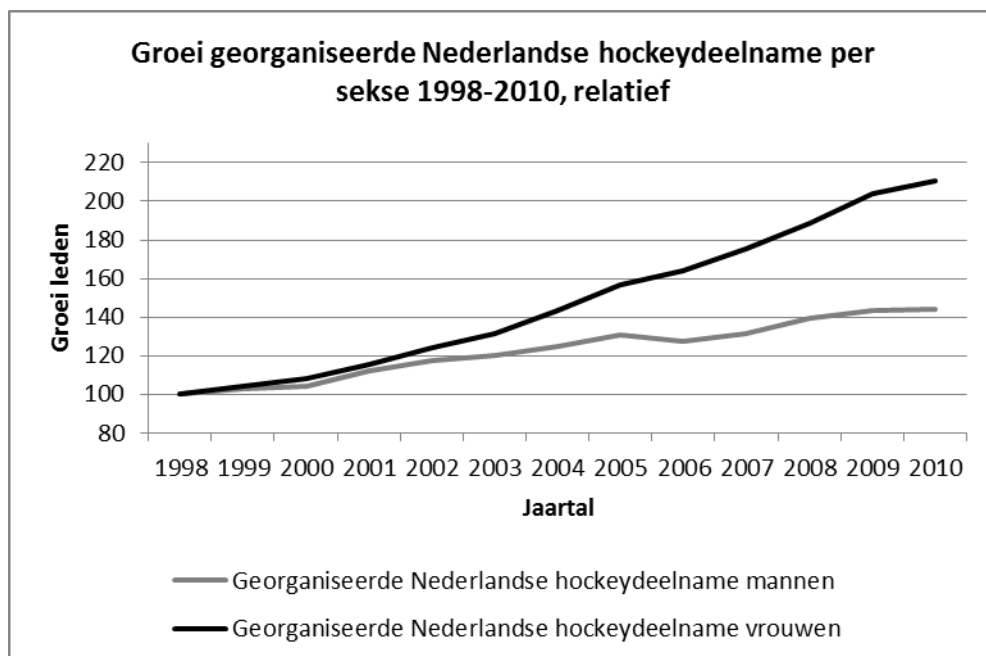
Figuur 3.8. Relatieve groei van de totale georganiseerde Nederlandse hockeydeelname en de georganiseerde hockeydeelname per regio 1998-2009, met 1998=100.

Bron: NOC*NSF databestand en KNHB databestand, eigen bewerking

Hockey 1998 zat (regio 'Gemeente Utrecht') is dus relatief het hardst gegroeid (voor absolute

getallen zie bijlage 3.2). Dit is opvallend, in het bijzonder wanneer uit WEMAR (1998) blijkt dat de bezoekers van het WK vooral van buiten Utrecht kwamen, namelijk 67%. Het is echter niet duidelijk of hiermee de provincie of slechts de stad Utrecht bedoeld wordt. Er was slechts keuze om aan te geven of men in Utrecht (19%), de rest van Nederland (67%) –waarvan dus onduidelijk is of daar wellicht een stuk van de provincie Utrecht bij hoorde– of het buitenland (15%) woonde. Daarnaast is maar zeer de vraag hoe betrouwbaar deze informatie is. De steekproef was slechts 157 mensen, uit een geschat aantal bezoekers van 160.000 (WEMAR, 1998).

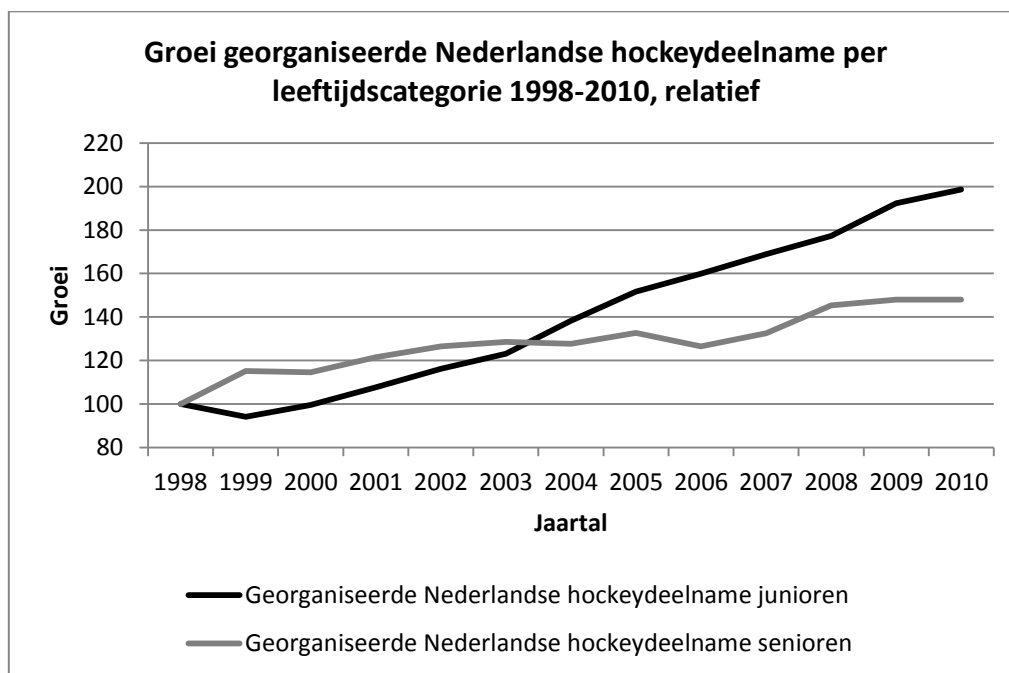
In figuur 3.9 wordt de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per sekse bestudeerd. Duidelijk zichtbaar is dat het aantal georganiseerd hockeyende vrouwen –die in 1998 qua ledenaantallen met een kleine achterstand begonnen– relatief veel harder is gegroeid (110,6% in de periode 1998-2010) dan het aantal georganiseerd hockeyende mannen (44% in dezelfde periode). Deze resultaten worden veelzeggender wanneer in ogenschouw wordt genomen dat er in deze periode in de totale Nederlandse bevolkingsgroei vrijwel geen verschil was in toename tussen mannen en vrouwen. Het aantal vrouwen groeide in de periode 1998-2010 zelfs iets minder dan het aantal mannen (5,8% tegenover 6%).

Figuur 3.9. Relatieve groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per sekse 1998-2010, met 1998=100.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

De groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per leeftijdscategorie wordt in figuur 3.10 weergegeven. Hieruit blijkt dat de groei onder senioren tot en met 2003 iets harder ging dan onder junioren (28,6% relatieve groei tegenover 23,1%). Vanaf 2004 begonnen de georganiseerd hockeyende junioren echter aan een opvallende inhaalrace. Waar de senioren namelijk gestaag doorgroeiden naar 48% relatieve groei in 2010, was dat voor de junioren 98,6% (zie figuur 3.10). Wel moet hierbij gezegd worden dat het aantal junioren in de totale

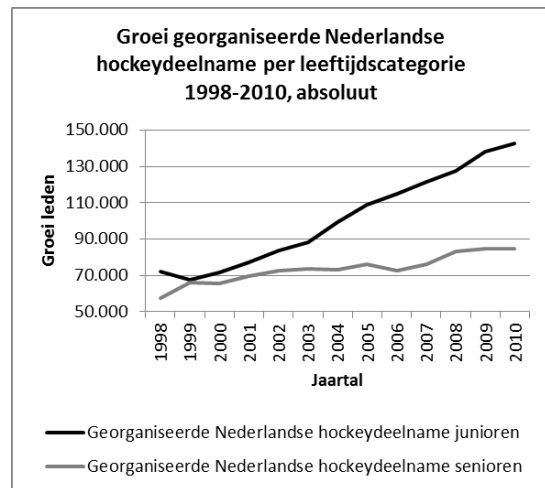
Figuur 3.10. Relatieve groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per leeftijdscategorie 1998-2010, met 1998=100.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

Nederlandse bevolking vanaf 2007 relatief harder groeide dan het aantal senioren. Dit verschil is echter te klein om het groeipercentage in hockeydeelname per leeftijdscategorie te verklaren. Kritische noot is overigens dat het NOC*NSF (cijfers over hockeydeelname per leeftijdscategorie) ‘junior’ definieert als persoon tot en met 17 jaar, terwijl CBS Statline (informatie over het aandeel van de leeftijdscategorieën in de totale Nederlandse bevolking) ‘junior’ definieert als persoon tot en met 18 jaar (hierdoor worden er voor ‘senior’ automatisch ook verschillende definities gebruikt). Wat hiervan de invloed op de resultaten is, is niet duidelijk.

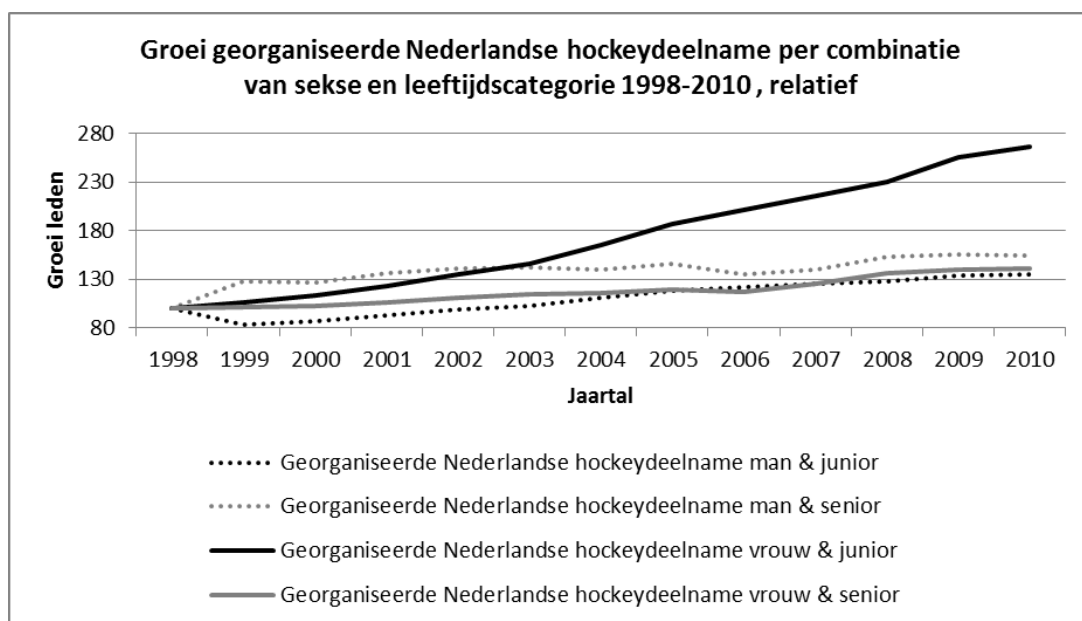
In absolute getallen (figuur 3.11) groeide het aantal georganiseerd hockeyende junioren van 71.824 leden in 1998 met 70.806 naar 142.630 leden in 2010 (zoals gesteld +98,6%). In dezelfde periode groeide het aantal georganiseerd hockeyende senioren van 57.230 leden met 27.497 naar 84.727 (zoals gesteld +48%).

Gezien de resultaten die tot nu toe besproken zijn ligt het voor de hand dat wanneer de georganiseerde hockeydeelname in Nederland per combinatie van sekse en leeftijd wordt bestudeerd, de junior vrouwen het hardst gegroeid zijn. Uit figuur 3.12 blijkt dat dit inderdaad het geval is. Waar de hockeydeelname onder junior mannen namelijk in de periode 1998-2010 relatief met 35,5% is gestegen, is dat voor de senior vrouwen 40,9%, voor de senior mannen 54,8% en voor de junior vrouwen liefst 166,4% (zie figuur 3.12).

Figuur 3.11. Absolute groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per leeftijdscategorie 1998-2010.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

Figuur 3.12. Relatieve groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname per combinatie van sekse en leeftijdscategorie 1998-2010, met 1998=100.

Bron: NOC*NSF databestand, eigen bewerking

Dit zou echter kunnen komen doordat de junior vrouwen in de totale Nederlandse bevolking ook het hardst gegroeid zijn. Dit is inderdaad het geval; junior vrouwen en junior mannen zijn harder gegroeid dan senior vrouwen en senior mannen. Dit zou deels kunnen verklaren waarom de groei in hockeydeelname van junior vrouwen zo opvallend is. Echter zou dit dan wellicht ook voor de junior mannen moeten gelden, hetgeen niet (of veel minder) het geval

blijkt. Bovendien blijkt uit figuur 3.13 dat de hockeydeelname onder junior vrouwen relatief opvallend veel harder is gegroeid dan de relatieve bevolkingsgroei van deze groep (166,4% tegenover 8,2%).

Figuur 3.13. Relatieve groei van georganiseerde hockeydeelname vrouw & junior en van de bevolkingsgroei vrouw & junior 1998-2010, met 1998=100.

Bron: NOC*NSF databestand en CBS Statline, eigen bewerking

In deze studie is enkel georganiseerde hockeydeelname bestudeerd. Het Sociaal Cultureel Planbureau voerde van 1997 tot en met 2007 (maar niet elk jaar) het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO) uit. Hierin werd onder meer onderzoek gedaan naar de totale sportdeelname per sport, dus ook naar ongeorganiseerde deelname. Hieruit blijkt dat in 1999 68,3% van de hockeyende mensen lid was van een hockeyclub –dus 31,7% niet– hetgeen neerkomt op een aantal van 61.984 ongeorganiseerd hockeyende mensen. In 2003 (het eerstvolgende AVO) was 80,1% van de hockeyende mensen lid van een hockeyclub –dus 19,9% niet– hetgeen neerkomt op een aantal van 40.242 ongeorganiseerd hockeyende mensen. Het aantal mensen dat ongeorganiseerd hockeyde is na het WK dus zowel relatief als absoluut afgenomen. Dit lijkt erop te wijzen dat veel mensen die voor het WK al ongeorganiseerd hockeyden, dat na het WK in georganiseerde vorm gingen doen.

Nu de eerste twee onderzoeksvragen behandeld zijn is het mogelijk iets te zeggen over de mate van invloed van het WK Hockey 1998 op de georganiseerde hockeydeelname in Nederland. In tabel 3.2 is te zien dat de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname in het tijdvak 1988-1998 weinig voorstelde (1,7%). In het tijdvak 1998-2008

echter is de relatieve groei zo explosief (63,1%), dat deze niet te vergelijken is met één van de andere bestudeerde ontwikkelingen.

Bestudeerde ontwikkelingen in opgestelde vergelijkingen	Ontwikkeling tijdvak 1988-1998 (1988=100)	Ontwikkeling tijdvak 1998-2008 (1998=100)
Georganiseerde Nederlandse hockeydeelname	+1,7%	+63,1%
Georganiseerde Nederlandse teamsporten	+1,4%	+8,4%
Georganiseerde Nederlandse voetbaldeelname	+5,8%	+12,8%
Georganiseerde buitenlandse hockeydeelname	+8,0%	+21,7%
Algemene georganiseerde Nederlandse sportdeelname	+14,3%	+10,4%
Totale Nederlandse bevolkingsgroei	+6,4%	+4,8%

Tabel 3.2. Overzicht van de relatieve groei van de verschillende bestudeerde ontwikkelingen per tijdvak.

NB1: De georganiseerde buitenlandse hockeydeelname is zoals eerder vermeld beperkt tot Duitsland. Hierbij is door gebrek aan data 1990 als basisjaar voor het eerste tijdvak genomen.

NB2: Georganiseerde Nederlandse voetbaldeelname is apart vermeld omdat dit relatief de hardst groeiende teamsport in Nederland is.

Bron: NOC*NSF databestand, DHB databestanden en CBS Statline, eigen bewerking

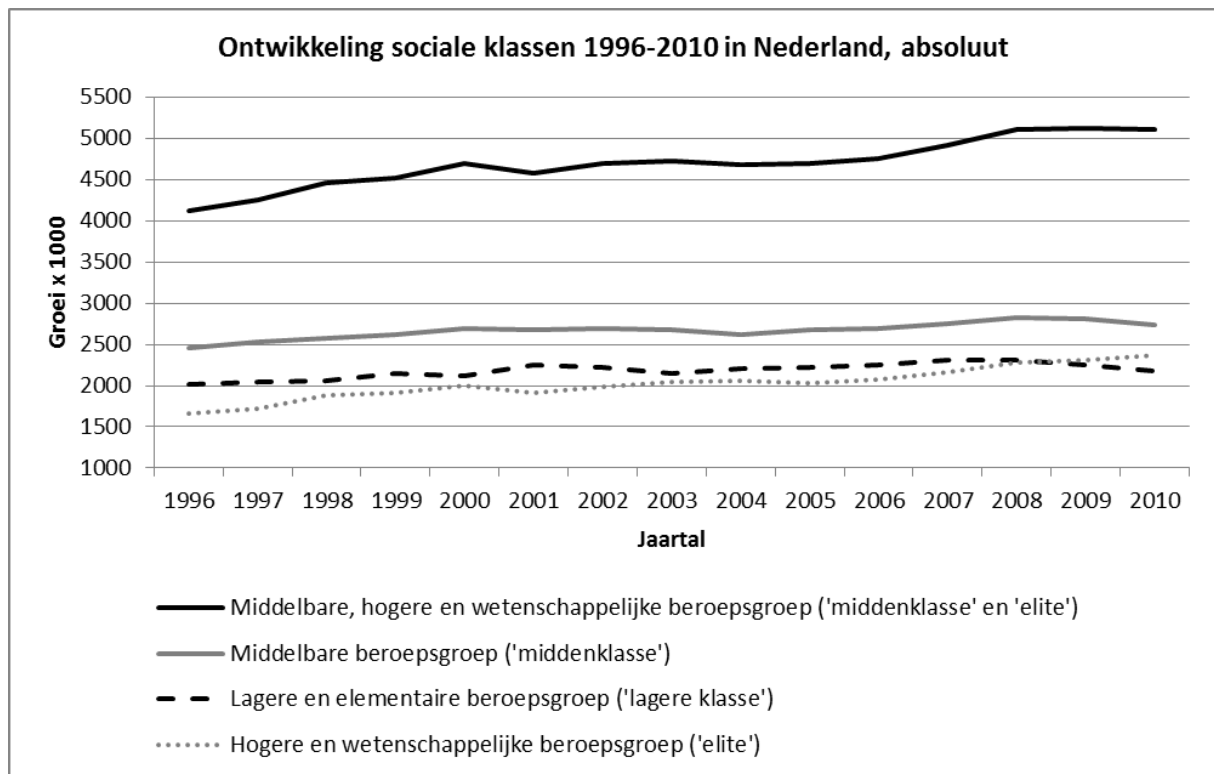
De groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland lijkt kortom niet te kunnen worden verklaard door één van de bestudeerde ontwikkelingen. Het WK Hockey 1998 heeft er dus zeer waarschijnlijk voor gezorgd dat de attitude van mensen ten opzichte van hockey (ten goede) veranderde, waardoor zeer veel mensen besloten lid te worden van een hockeyclub. De respondenten gaven aan dat de unieke sfeer (die mensen in nog geen andere sport hadden meegemaakt) hiervoor zorgde. Mensen zagen en voelden immers dat hockey een sport voor de hele familie was; zij konden niet alleen prima zelf gaan hockeyen, ook hun kinderen durfden ze in deze sport wel kwijt. Wat hier volgens een aantal respondenten bij hielp is het ‘sociale aspect’ van hockey; onder zowel mannen als vrouwen was (en is nog steeds) de sport populair en beide seksen voel(d)en zich ‘thuis’ in de sport, waardoor de groei van beide mannen én vrouwen kon komen. De KNHB verlaagde de drempel om te gaan hockeyen voor iedereen door bewust afstand te doen van het elitaire imago. Dhr. van den Wall Bake op de vraag of het evenement invloed heeft gehad op de georganiseerde hockeydeelname in Nederland: *“Honderd procent ja, en niet zo’n klein beetje ook. Met name op de doelgroep die voorheen dacht dat hockey te hoog gegrepen was. Het WK was een ‘barrièreverlaging’.”* (Persoonlijke communicatie, 10 januari 2013.) En mevr. Mies: *“Absoluut. Het imago van hockey werd laagdrempeliger, het elitaire ging er wat vanaf. Door*

het WK hebben we veel kinderen binnengekregen van niet-hockeyende mensen. Dat was daarvoor anders.” (Persoonlijke communicatie, 13 december 2012.) Het WK Hockey 1998 was doelbewust het begin van dit gewenste proces; de herpositionering van hockey in de samenleving. Op deze manier heeft het WK Hockey 1998 zeer waarschijnlijk grote invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Deze bewering wordt gesteund door het feit dat de georganiseerde hockeydeelname vanaf 1998 het hardst groeide in de gemeente Utrecht, gevolgd door de provincie Utrecht en daarna pas door de rest van Nederland. Hoe dichter mensen immers bij de sfeer van het WK in de buurt waren, hoe meer hun attitude kon veranderen. Echter hangt de daadwerkelijke invloed ook af van de eventuele invloed van andere factoren. Als de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname immers niet door andere factoren lijkt te kunnen worden verklaard, is de daadwerkelijke invloed van het WK aanzienlijk groter dan wanneer blijkt dat er nog andere invloedrijke factoren zijn (geweest). Dit zal nu worden bestudeerd.

3.3.1 In welke mate hebben de ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland?

Vanuit de theorie is gebleken dat de georganiseerde hockeydeelname in Nederland verklaard zou kunnen worden vanuit ‘distinctie’ (zie pagina 7). Volgens dhr. van den Wall Bake is het inderdaad zo dat mensen via sport aan hun status werken, en volgens hem heeft een gegroeide middenklasse dan ook absoluut invloed gehad op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname. Ook Dhr. Cornelis gaf aan dat de gestegen welvaart waarschijnlijk wel een rol heeft gespeeld bij de gegroeide hockeydeelname. Na bestudering van cijfers van CBS Statline lijkt dit inderdaad het geval te zijn geweest.

In figuur 3.14 is te zien dat de ‘middenklasse’ en ‘elite’ in de periode 1996-2010 in absolute aantallen beiden gestaag gegroeid zijn (voor de indeling van sociale klassen is de indeling van de Beer (2008) gebruikt, zie pagina 19). Wanneer echter naar relatieve groei gekeken wordt, blijkt dat de ‘elite’ relatief erg hard gegroeid is, harder dan de totale werkzame beroepsbevolking (43,1% tegenover 19,5%). Voor de middenklasse geldt dit niet (11,1% relatieve groei), maar wanneer de middenklasse en elite samen worden genomen is de relatieve groei wel groter dan de totale werkzame beroepsbevolking (24%). De ‘lagere klasse’ is overigens fors minder gegroeid dan de totale werkzame beroepsbevolking (8%). Wanneer de middenklasse en elite samen worden genomen, wordt duidelijk dat deze sociale

Figuur 3.14. Absolute ontwikkeling van de sociale klassen in Nederland 1996-2010.

Bron: CBS Statline, eigen bewerking

klassen in de periode 1996-2010 gezamenlijk gegroeid zijn van 4.116.000 naar 5.103.000 mensen. Dit was dus een absolute groei van 987.000 mensen. (Dit komt zoals zojuist vermeld vooral door de opvallende groei van de elite, die groeide met 714.000 mensen. De middenklasse op zich groeide met 273.000 mensen.) De georganiseerde Nederlandse hockeydeelname groeide in dezelfde periode (1996-2010) van 126.090 leden naar 227.357 leden, dus met een absolute groei van 101.267 leden.

De middenklasse en elite in Nederland groeide in de periode 1996-2010 fors met 987.000 mensen (+24%), de georganiseerde hockeydeelname met 101.267 (+80,3%). Zo bezien is het waarschijnlijk te noemen dat distinctie wel degelijk van invloed is geweest op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Het is immers waarschijnlijk te noemen dat veel van de 101.267 nieuwe hockeyleden uit de 987.000 nieuwe 'leden' van de middenklasse en –vooral– elite kwamen. Echter was het beleid van de KNHB rondom WK Hockey 1998 zoals al eerder bleek gericht op het populariseren van hockey onder een breder publiek; het doel was juist wat afstand te doen van het elitaire imago van hockey. Uit de interviews en WEMAR (1998) bleek al dat er tijdens en rondom het WK inderdaad een grote variëteit van publiek (afkomstig uit alle sociale klassen) kennis maakte met de hockeysport. Dit lijkt de mate van invloed van de ontwikkeling van de middenklasse en elite op de

hockeydeelname geringer te maken. Helaas is het op deze manier onmogelijk de precieze mate van invloed vast te stellen. De enige manier waarop dit (puur theoretisch) wel mogelijk wordt is door in de periode 1996-2010 per aangemeld lid te bekijken uit welke sociale klasse deze persoon kwam. Dit is dan ook een suggestie voor verder onderzoek, alhoewel dit praktisch onhaalbaar lijkt.

Concluderend is de mate van invloed van de ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland lastig vast te stellen. Wel mag de invloed waarschijnlijk worden genoemd. In het volgende gedeelte zal bestudeerd worden of er vanuit het verdere beleid (dus na de reeds besproken beleidsnota, KNHB (1995)) van de KNHB al dan niet is ingespeeld op distinctie. Als er in dit beleid wél op distinctie is ingespeeld, is de zojuist besproken invloed waarschijnlijk van grotere invloed geweest dan wanneer er juist niet op distinctie is ingespeeld.

3.3.2 In welke mate hebben beleids- en/of marketingplannen (nieuw of veranderd) en andere soorten van aanbod van hockey (nieuw of veranderd) invloed gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland? Na de eerder besproken beleidsnota (KNHB, 1995) presenteerde de KNHB (2001) voor de aansluitende periode 2001-2006 een nieuw beleidsplan. Groot verschil tussen deze documenten was dat er in dit laatstgenoemde beleidsplan wél specifiek op groei in hockeydeelname werd ingezet. Illusterend: “Het beleidsplan 1995-2001 had als uitgangspunt eerst (tot en met de WK’s en het Jubileum) te zaaien en dan vanaf 1998 te oogsten.” (KNHB, 2001, p. 5). Dhr. Wakkie bevestigde dit in zijn eigen woorden door te zeggen dat het gemaakte plan in 1999 groei was en dat de doelstelling rond het WK ook wel groei was, maar nu was het doel om ook heel gericht en op lange termijn te gaan groeien.

Dit plan voor groei (KNHB, 2001) was gebaseerd op het Strategisch Plan 2010, dat in 1999 door VODW-marketing (een strategie en marketing bureau en tevens sponsor van de KNHB) gepresenteerd werd. Hierin stonden onder andere de resultaten van onderzoek naar de maatschappelijke trends rond die periode, en hoe de KNHB hier op in zou kunnen spelen teneinde te kunnen groeien. De drie belangrijkste genoemde trends waren dat tijd voor mensen het kostbaarste bezit was, dat er toenemende concurrentie tussen sporten plaatsvond en dat mensen behoefte aan veiligheid en geborgenheid hadden. Het doel was om in 2010 175.000 leden te hebben (VODW-marketing, 1999 en KNHB, 2001). Dhr. Wakkie:

“We wilden 50.000 leden erbij in 10 jaar, maar hadden er in 5 jaar al 60.000. Wat we ontwikkeld hadden werkte.”

Dhr. Johan Wakkie, algemeen directeur KNHB (persoonlijke communicatie, 13 december 2012)

In 2010 had de KNHB 227.357 leden.

Wat er precies ontwikkeld werd lag deels in het verlengde van de eerdere beleidsnota (KNHB, 1995). De belangrijkste elementen in dit beleid (KNHB, 2001) waren (wederom) ledengroei, kwaliteit en verenigingsondersteuning. Hierbij werd wederom veel aandacht besteed aan de herpositionering van hockey in de samenleving, weg van het elitaire imago naar een sport voor iedereen. Dit leidde ook daadwerkelijk tot een verandering in samenstelling van het publiek dat lid was van hockeyverenigingen. Alle respondenten gaven aan dat er veel leden van ‘buiten’ de hockeywereld bijkwamen en dat hockey niet langer beperkt was tot sociale klasse; het was niet langer alleen de elite was die rondliep op hockeyclubs. Of, zoals dhr. van den Wall Bake aangaf:

“Vroeger zag je bijna alleen maar BMW’S en Volvo’s bij hockeyclubs, maar nu ook Fiat’s en Citroën’s. De sport is toegankelijker geworden voor iedereen, ongeacht leeftijd, sekse, etniciteit en sociale klasse.”

Dhr. Frank van den Wall Bake, sportmarketeer (persoonlijke communicatie, 10 januari 2013)

Dhr. Cornelis gaf aan dat de groei echt niet alleen maar uit de elite kwam. Dit, in combinatie met het feit dat er in het beleidsplan van de KNHB (2001) juist niet werd ingespeeld op het verlangen tot distinctie (maar juist op het tegenovergestelde), lijkt erop te wijzen dat de invloed van de ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland minder groot is (geweest) dan in de vorige onderzoeksvraag gesteld. Overigens gaf dhr. Cornelis aan er wel eens bang voor te zijn geweest dat de “hockey-specifieke sfeer” (persoonlijke communicatie, 10 januari 2013) zou verdwijnen, maar dat dit –ondanks dat de hockeysport zo groot is geworden– nooit het geval is geweest.

Om op de maatschappelijke trends die VODW-marketing (1999) had geïdentificeerd in te spelen was het voor de KNHB en hockeyverenigingen noodzakelijk “een omgeving te creëren waarin mensen zich prettig en geborgen voelen; een omgeving die op tijdstippen bezocht kan worden waarop het de ‘klant’ uitkomt.” (KNHB, 2001, p. 9). Dhr. Cornelis:

“De hockeyvereniging moest het ‘tweede thuis’ van mensen worden, daar is heel veel aan gedaan. Zo ontstond er een ‘familiegevoel’ op hockeyclubs. Ik denk dat deze sfeer heel belangrijk is geweest.”

Dhr. Wim Cornelis, voorzitter KNHB tijdens het WK Hockey 1998 (persoonlijke communicatie, 10 januari 2013)

Mensen hadden behoefte aan veiligheid en geborgenheid, niet alleen voor henzelf maar ook voor hun kinderen. De KNHB speelde hier goed op in door de sfeer die tijdens het WK Hockey 1998 al gecreëerd was als het ware uit te breiden. Zo ondernam de KNHB acties ten aanzien van ‘sportiviteit en respect’. Ook werden (en worden) normen en waarden op hockeyclubs altijd strikt in de gaten gehouden (en waar nodig wordt er gecorrigeerd), waardoor hockey volgens een aantal respondenten ook ‘opvoedende waarde’ voor kinderen had (en heeft). Verder werd op sommige hockeyclubs bijvoorbeeld kinderopvang en huiswerkbegeleiding gestart. Al met al gingen ouders hockey steeds meer zien als een geschikte sport voor hun kinderen. De hockeysport was immers een veilige omgeving (dhr. Cornelis: *“veilig sportklimaat”*, persoonlijke communicatie, 10 januari 2013) voor hen.

Er werd dus veel aandacht besteed aan junioren, hetgeen dan ook leidde tot een forse groei in deze doelgroep. Aan senioren werd echter ook voldoende aandacht besteed. In de tijd dat dhr. Cornelis voorzitter was bij Kampong werd er bijvoorbeeld begonnen met het aanbieden andere activiteiten (naast hockey bijvoorbeeld tennis, squash en jeu de boules), om zo de ‘hele familie’ bij elkaar te houden. De plannen voor groei in deze doelgroep zijn echter minder goed aangeslagen dan bij de junioren. Dat de groei bij hockeyclubs onder meisjes veel harder ging dan onder jongens komt volgens verschillende respondenten overigens niet door bepaald beleid. Dit is het gevolg van het feit dat ouders hun zonen op jonge leeftijd al wel geschikt vinden voor voetbal, maar hun dochters op jonge leeftijd (nog) niet (en wel voor hockey). Het veilige sportklimaat speelde hier wellicht voor meisjes extra in mee. Zo gaven enkele respondenten aan dat bekende oud-voetballers (en dus bekend met de sfeer in de voetbalsport) als Gullit en van Basten hun dochters liever opgaven voor een hockeyclub, omdat daar een andere sfeer heerste. Onbewust maakten zij op deze manier ‘reclame’ voor de hockeysport in de voetbalwereld.

Verder werd er in het KNHB beleidsplan (2001) veel aandacht besteed aan de samenwerking en wisselwerking met hockeyclubs. Hoewel het WK Hockey 1998 hier al het startpunt in was, werd deze tweezijdige relatie in de jaren erna intensiever. Er werd steeds

meer gelobbyd met gemeenten (hoewel dit voor het WK ook al veel gebeurde) over de vraag hoe de groei van hockeyclubs gerealiseerd kon worden. Dhr. Wakkie besteedde veel tijd aan het pleiten voor aanleg en uitbreiding van accommodaties; de beschikbaarheid en kwaliteit van hockeyclubs moesten omhoog. Het gevolg hiervan was dat er steeds meer budget vrijkwam vanuit gemeentes. Verschillende respondenten gaven aan dat ledenstops (dhr. van den Wall Bake: *“een luxeprobleem in de hockeysport”*, persoonlijke communicatie, 10 januari 2013) hierbij hielpen. Dit lijkt op het eerste gezicht wellicht vreemd. Hoewel ledenstops echter eerst misschien vanzelfsprekend een remmende werking op de groei van hockeydeelname hadden, zorgden de wachtlijsten tegelijkertijd juist ook voor groei. Dit kwam volgens de respondenten doordat de ledenstops de aandacht van gemeenten op de hockeysport vestigden, waardoor deze gemeenten bewogen werden meer aan het aanbod ervan te gaan doen (de burgers moesten immers de sporten kunnen bedrijven die zij wilden). Het gevolg hiervan was dat gemeenten nu ook voor hockeyaccommodaties(en niet langer alleen voor voetbalaccommodaties) te gaan betalen. Volgens dhr. Cornelis is er zelfs nog een andere wijze waarop ledenstops positief voor het hockey zijn geweest. Als iemand namelijk lid wilde worden van een club, kon er iets van deze persoon teruggevraagd worden. Hierbij kan gedacht worden voor junioren gedacht worden aan het geven van training of het fluiten van wedstrijden en voor senioren aan het vervoeren van de jeugdteams of het draaien van een bardienst. Deze *“ongeschreven regel in het hockey”* (Dhr. Cornelis, persoonlijke communicatie, 10 januari 2013) zorgde ervoor dat de gezellige familiesfeer in tact bleef.

Ook is de KNHB veel aandacht gaan besteden aan andere factoren. Verschillende respondenten gaven aan dat de KNHB verschillende varianten van hockey in het leven riep (bijvoorbeeld 3 tegen 3, knotshockey en schoolhockey om kinderen aan het hockeyen te krijgen), of liet herleven (zaalhockey, gehandicaptenhockey en bedrijfshockey). Door al deze varianten maakten steeds meer mensen kennis met de sport en kenmerkende sfeer. In de beleidsnota 2001 (KNHB, 1995) werd ook al veel aan hockey in het onderwijs gedaan, om junioren zo kennis te laten maken met de sport. Dat aanbod werd nu geïntensiveerd. Verder ging de KNHB door (ook al in KNHB, 1995) met het stimuleren van de aantrekkelijkheid van de hockeysport, zowel om te kijken als om te doen. Dit werd gerealiseerd door bijvoorbeeld (kwalitatief en kwantitatief) betere tv-registratie en spelregelveranderingen (Utrecht 1998 was het eerste WK zonder buitenspelregel, alhoewel de spelregelveranderingen niet van de KNHB, maar van de internationale hockeyfederatie kwamen). Ook bleef (net als in de beleidsnota (KNHB, 1995)) geïnvesteerd worden in topsport. De Nederlandse teams moesten goed blijven presteren op internationale toernooien.

De spelregelveranderingen waren eigenlijk een factor waar de KNHB niet zelf verantwoordelijk voor was, maar waarvan de hockeydeelname wel geprofiteerd heeft (volgens de respondenten groeide die namelijk doordat het spel er aantrekkelijker door werd). Een andere door de respondenten genoemde invloedrijke factor waar de KNHB niet zelf verantwoordelijk voor was, was de ontwikkeling van het kunstgras. Hierdoor konden hockeyvelden opeens veel vaker gespeeld worden, hetgeen de mogelijkheden te groeien voor de hockeysport groter maakte (er konden immers meer teams wedstrijden spelen). Als laatste gingen volgens de respondenten wellicht meer mensen hockeyen doordat er in andere sporten (vooral in het voetbal) onplezierige incidenten plaatsvonden.

Maar volgens dhr. Wakkie was de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland in het geheel niet mogelijk geweest als er niet voldoende financiële middelen waren geweest. Gemeenten boden (pas later) ook uitkomst, maar zonder geld van de sponsors had de KNHB weinig gekund. *“Hoewel we dat zelf (de KNHB) goed hebben gedaan door in 1998 tegen die sponsors te zeggen: ‘als je het WK sponsort moet je ook dóór, want we zijn met iets bezig’.”* (Dhr. Wakkie, persoonlijke communicatie, 13 december 2012.) Dit leidde ertoe dat vier van de sponsors die zestien jaar geleden instapten nog steeds sponsor van de KNHB zijn (waaronder de Rabobank en Volvo, Shell heeft 15 jaar gesponsord).

Deze onderzoeksvraag concluderend kan gesteld worden dat de KNHB (2001) voor hun beleidsplan in de periode 2001-2006 uitstekend (doelbewust) heeft ingeschat hoe de georganiseerde Nederlandse hockeydeelname zou kunnen groeien. De KNHB heeft met behulp van het Strategisch Plan 2010 van VODW-marketing zeer goed ingespeeld op de behoeften die er in de samenleving waren. Het lijkt zeker dat door aan deze behoeften te voldoen (vooral veiligheid en geborgenheid) steeds meer mensen lid werden van een hockeyclub. Hockey werd door aan deze behoeften te voldoen namelijk een ‘veilige familiesport’, waardoor veel mensen en vooral veel kinderen lid werden van een hockeyclub. De werkelijke ledengroei ging zelfs nog harder dan waarop ingezet was (KNHB, 2001 en VODW-marketing, 1999).

De groei van georganiseerde hockeydeelname kon ook worden gerealiseerd door veelal voort te borduren op de voorgaande beleidsnota (KNHB, 1995). Zo werd er verder geïnvesteerd in de sfeer die het hockey kenmerkte en de hockeysport werd nog beter gepositioneerd als sport voor iedereen – niet alleen voor de elite. Het gevolg hiervan was dat de sport niet alleen groeide, maar ook dat de samenstelling van de leden (doelbewust) veranderde. Er kwamen meer mensen die ‘nieuw’ waren in het hockey, afkomstig uit alle

sociale klassen. De invloed van de ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland lijkt hierdoor niet overschat te moeten worden.

Verder werd de lijn doorgetrokken (maar wel geperfectioneerd) wat betreft de goede en open relatie tussen hockeyclubs en de KNHB. Dat gemeenten hier steeds meer bij betrokken werden maakte ook mogelijk dat de hockeysport kon groeien. Hierdoor werd namelijk meer aan de beschikbaarheid en kwaliteit van hockeyaccommodaties gedaan. Ledenstops hebben hierbij –paradoxaal genoeg– wellicht geholpen.

Wat ook bijdroeg aan de mogelijkheid tot groei is dat de KNHB ervoor zorgde dat hockey op meer verschillende manieren werd aangeboden, voor zowel senioren als (vooral) junioren (in het onderwijs). Daarnaast werd op verschillende manieren aan de aantrekkelijkheid van de sport (om te doen en om te kijken) gewerkt. Hockey kwam meer en beter op tv, de spelregels veranderden in positieve zin en de Nederlandse teams kregen alle mogelijkheid om topprestaties op internationale toernooien te leveren. En hoewel de KNHB er zelf geen invloed op had, zorgde ook de ontwikkeling van het kunstgras ervoor dat de hockeysport zo hard kon groeien.

Al met al mag worden gesteld dat het beleidsplan van de KNHB (2001), gebaseerd op het Strategisch Plan 2010 van VODW-marketing (1999) voor de jaren 2001-2006 zeer waarschijnlijk zeer grote invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname.

4. Conclusie

Om vast te stellen in welke mate het WK Hockey 1998 invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland zijn in deze scriptie drie factoren bestudeerd (zie figuur 1.3). Ten eerste is bestudeerd in hoeverre het WK inclusief side-events hier zelf invloed op heeft gehad. Volgens Ajzen (1991) en de Vries, Dijkstra en Kuhlman (1998) is het mogelijk dat meer mensen georganiseerd zijn gaan hockeyen doordat hun attitude ten opzichte van de hockeysport (positief) veranderde. Daarnaast is onderzocht in hoeverre verandering in leefstijl en verandering in aanbod van hockey ('andere factoren') invloed hebben op gehad op de groei van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname (de georganiseerde hockeydeelname groeide in de periode 1998-2010 met 76,2% van 129.054 naar 227.357 leden). Volgens de theorie over distinctie van Bourdieu (1978; 1984) zoeken mensen uit sociale klassen naar distinctie met lagere sociale klassen. Smaak (bijvoorbeeld de keuze voor een bepaalde sport, in dit geval de 'elitesport' hockey) is een uiting van leefstijl, hetgeen door hogere sociale klassen (een groeiende middenklasse en elite) bewust gebruikt kan zijn om zich af te scheiden van lagere sociale klassen. Een gegroeide middenklasse en elite zouden op deze manier invloed gehad kunnen hebben op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Uit de theorie bleek verder dat een verandering in aanbod hier ook invloed op gehad kan hebben. Het zou kunnen dat meer mensen georganiseerd zijn gaan hockeyen doordat er beter en/of meer aanbod is gekomen of doordat beleidsplannen en/of marketingplannen voor de hockeysport veranderd zijn.

Duidelijk werd dat WK Hockey 1998 grote invloed had op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Geen enkele van de vergeleken ontwikkelingen vertoonde immers zo'n explosieve relatieve groei als de georganiseerde hockeydeelname. Het WK en de unieke hockey-specifieke sfeer tijdens dit evenement leidde waarschijnlijk tot een positieve attitudeverandering bij veel mensen. Veel mensen wilden opeens lid worden van een sport die voor iedereen was. Hockey werd een sport voor de hele familie en voor iedereen ongeacht sekse, leeftijd of sociale klasse. De KNHB herpositioneerde de hockeysport in de samenleving bewust en met succes van sport met een elitair imago naar sport voor iedereen. Het WK Hockey 1998 was hier een belangrijk onderdeel in. Dit bleek zelfs essentieel te zijn.

Wanneer er na dit beleid van de KNHB –met het WK als middel- en hoogtepunt– niets meer was gedaan (qua beleid) om de hockeysport te laten groeien, zou de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland vanzelfsprekend zo goed als compleet te

danken zijn aan het WK Hockey 1998. Dit was echter bepaald niet het geval. Het bleek zelfs dat de factor ‘aanbod’ (van hockey door de KNHB in de jaren erna) nog van grotere invloed is geweest. Het zorgvuldig opgestelde beleid –dat bewust was gericht op groei– speelde namelijk precies in op de vraag en behoeften die er klaarblijkelijk waren, door daar eerst onderzoek (VODW, 1999) naar gedaan te hebben. In samenwerking met verenigingen werd door de KNHB nog meer ingespeeld op het positioneren van de hockeysport als familiesport met een unieke hockey-specifieke sfeer waar veiligheid en geborgenheid gevonden konden worden en waar alle seksen, leeftijden en sociale klassen welkom en ‘normaal’ waren. Hierdoor bleef de georganiseerde hockeydeelname maar stijgen. Minstens zo essentieel was dat er door de KNHB (in nauwe samenwerking met gemeenten) voor gezorgd werd dat deze vraag met voldoende en kwalitatief goed aanbod opgevangen kon worden.

De ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite kan als veel minder invloedrijk op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland worden gezien. Aangezien er echter door de KNHB juist niet op het verlangen tot distinctie werd ingespeeld (juist het tegenovergestelde werd gedaan), heeft de factor ‘leefstijl’ hoogstens kleine invloed gehad. Hoewel de mate hiervan lastig is vast te stellen, lijkt het wel zeker dat er (kleine) invloed is (geweest). De factor ‘leefstijl’ heeft de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland in ieder geval niet in de weg gestaan, en wellicht zelfs mede mogelijk gemaakt.

Er kan kortom gesteld worden dat de invloed van het WK Hockey 1998 (inclusief side-events, factor ‘attitude’) en de ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite (factor ‘leefstijl’) op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland niet al te groot bevonden dienen te worden. De KNHB voerde immers uitstekend en veelzijdig op groei gericht beleid, dat compleet los van het WK bestond. Om te stellen dat het WK Hockey 1998 helemaal geen invloed heeft gehad op de georganiseerde hockeydeelname in Nederland gaat echter te ver. Het WK (en de sfeer tijdens het evenement) zorgde(n) namelijk wel degelijk voor een grote en nieuwe publiciteit die de attitude van veel mensen ten opzichte van hockey positief veranderde. In die zin bracht het WK Hockey 1998 de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland –die zonder het WK ook zou plaatsvinden– in een stroomversnelling. Een aantal respondenten onderschreef deze bewering elk in hun eigen woorden. Zo zei dhr. van den Wall Bake: *“Het evenement was een ‘boost’ in het (groei)proces, maar de hockeysport was hoe dan ook gegroeid.”* (Persoonlijke communicatie, 10 januari 2013.) Hierbij merkte dhr. van den Wall Bake op dat het groeiproces zonder het WK slechts langzamer had gegaan (maar dus wel degelijk had plaatsgevonden omdat de sport

zo groeide door de gekozen strategie en de manier waarop van tevoren op de vraag werd ingespeeld), waardoor de KNHB nu waarschijnlijk minder leden zou hebben. Ook gaf hij aan:

“Het WK was een uithangbord voor de hockeysport.”

Dhr. Frank van den Wall Bake, sportmarketeer (persoonlijke communicatie, 10 januari 2013)

Mevr. Mies gaf aan dat het WK een versterkende werking had in beleid dat er anders ook was; het WK had een duwende werking op de groei en imagooverandering van het hockey.

En: *“Ik denk dat de groei zo hard is gegaan omdat we het geheel planmatig en ‘marketingtechnisch’ gewoon veel beter dan voorheen hebben neergezet.”* (Persoonlijke communicatie, 13 december 2012.) Tevens mevr. Mies:

“Het WK is een heel mooi instrument geweest om de groei te versnellen, als middelpunt van de plannen die we al hadden.”

Chantal Mies, senior beleidsadviseur KNHB (persoonlijke communicatie, 13 december 2012)

Ook Dhr. Cornelis gaf aan te denken dat het WK een enorme stimulans (en versnelling) heeft gegeven aan de groei en herpositionering van de hockeysport. Dhr. Davidzon doelde op hetzelfde door te zeggen:

“Het WK was de trampoline om de sprong te maken.”

Bob Davidzon, voorzitter organisatiecomité WK Hockey 1998
(persoonlijke communicatie, 14 januari 2013)

De conclusie van dit onderzoek luidt dat het WK Hockey 1998 wel degelijk invloed heeft gehad op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Hetzelfde geldt in mindere mate voor de ontwikkeling van de Nederlandse middenklasse en elite. Het beleid (dat los stond van het WK) dat door de KNHB gevoerd is heeft hier echter nog veel meer invloed op gehad. Gesteld mag worden dat het WK invloed heeft gehad doordat het de hockeysport populair maakte; het beleid deed de hockeysport groeien. Op deze manier was het WK Hockey 1998 niet de oorzaak tot de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland, maar wel de aanleiding.

5. Aanbevelingen

In deze scriptie is er ook gekeken naar wat de succesfactoren en aanbevelingen voor de toekomst zijn. Niet alleen voor de hockeysport, maar ook voor de sport in het algemeen. Op deze manier kan er wellicht meer duidelijk worden over in welke mate en onder welke omstandigheden topsportevenementen kunnen leiden tot groeiende sportdeelname. Er zijn verschillende factoren gevonden die in de toekomst wellicht wederom positieve effecten kunnen sorteren.

Ten eerste is het belangrijk lef te hebben. Wanneer er rondom een (top)sportevenement op wat voor manier dan ook iets ‘nieuws’ (in positieve) wordt gedaan of gepresenteerd waardoor mensen de betreffende sport in een ander daglicht gaan zien, is de kans groot dat de attitude van mensen positief verandert. Hierdoor wordt een heel nieuw publiek aangesproken, dat nu potentieel lid is en zich wellicht dan ook aanmeldt bij een club binnen de betreffende sport. Bewandel dus niet de geëffende paden om succes te behalen. (Deze aanbeveling is gedaan op basis van opmerkingen van dhr. van den Wall Bake.)

Ten tweede is het een aanbeveling de betreffende sport groter te maken dan de sportclub zelf. Dit is iets dat de KNHB doet. Door allerlei andere dingen aan te bieden die niets met de betreffende sport zelf te maken hebben (bijvoorbeeld hardlooptroepen) ontstaat er een soort ‘community’ of ‘familiegevoel’. Bij Kampong bijvoorbeeld wordt naast hockey ook voetbal, cricket, squash, tennis en jeu de boules aangeboden. Hierdoor blijft de sfeer op de sportclub niet alleen goed, de kans is ook aanwezig dat mensen een positieve attitude ten opzichte van de betreffende sport ontwikkelen (en dan wellicht lid worden). Hiermee kan rondom een (top)sportevenement al begonnen worden. (Deze aanbeveling is gedaan op basis van opmerkingen van dhr. Wakkie en dhr. Cornelis.)

De derde aanbeveling lijkt op de eerste aanbeveling. Deze aanbeveling heeft niet specifiek betrekking op (top)sportevenementen. Het is belangrijk te blijven vernieuwen en nieuwe doelgroepen te blijven aanspreken. De KNHB doet dit door zich richting en rondom het WK Hockey 2014 in Den Haag te richten op het jongenshockey. De hockeydeelname onder jongens blijft immers achter bij meisjes en de uitstroom van jongens rond de 18 jaar is groot. Ook wil de KNHB de hockeysport breder bekend maken, vooral bij allochtonen (en dan vooral op school bij de jeugd). (Deze aanbeveling is gedaan op basis van opmerkingen van dhr. Wakkie en dhr. Cornelis.)

De laatste aanbeveling is tevens de belangrijkste. Uit deze scriptie blijkt dat het essentieel is zorgvuldig beleid op te stellen rondom het betreffende (top)sportevenement.

Wanneer een (top)sportevenement –zoals bij het WK Hockey 1998– bewust onderdeel is van beleid gericht op groei en er (door beleid) ook ingespeeld kan worden op de groei, is de kans op succes groot. De KNHB doet dit in aanloop naar het WK Hockey 2014 in Den Haag ook weer prima. Wederom VODW-marketing heeft voor de KNHB in een nieuw onderzoek (2011) uitgezocht waar (in welke regio's) de potentiële leden (om in 2020 op 300.000 leden te komen) voor de hockeysport zitten. Overigens gaf dhr. Cornelis aan dat de KNHB ruim op tijd begon met het opstellen van beleid om de groei in hockeydeelname op te kunnen vangen, maar dat dit eigenlijk nóg te laat was. (Deze aanbeveling is gedaan op basis van opmerkingen van dhr. Wakkie, mevr. Mies en dhr. Cornelis.)

6. Discussie

In deze scriptie is getracht te achterhalen wat de mate van invloed was van het WK Hockey 1998 op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland. Helaas is het niet mogelijk geweest de mate van invloed zeer nauwkeurig te bepalen. Dit is het gevolg van het feit dat er vanzelfsprekend zeer veel factoren zijn geweest die hier invloed op hadden. Idealiter zou van al deze factoren middels een regressieanalyse statistisch de mate van invloed berekend worden. Dit is echter praktisch onmogelijk. Hiervoor zou er per aangemeld lid onderzocht moeten worden waarom deze persoon precies lid werd van een hockeyclub en bijvoorbeeld ook uit welke sociale klasse deze persoon afkomstig was. Daarnaast is een factor als imagooverandering lastig in cijfers uit te drukken. Het blijft dus gissen naar de exacte invloed van het WK. Hier komt bij dat het WK Hockey al in 1998 plaatsvond. Nadeel hiervan is dat er door de jaren heen wellicht kwalitatieve informatie verloren is gegaan. Een groot voordeel is echter dat er hierdoor een zeer grote hoeveelheid kwantitatieve data beschikbaar is.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat de vergelijking met georganiseerde buitenlandse hockeydeelname onvolledig (slechts Duitse data gebruikt) en daardoor niet erg betrouwbaar was. Dit zou gevolgen kunnen hebben voor de conclusie van dit onderzoek, bijvoorbeeld wanneer blijkt dat de georganiseerde hockeydeelname in het buitenland ook zo explosief gegroeid is. Verder onderzoek zou hier uitsluitsel over kunnen geven. Ook is er in dit onderzoek weinig inzicht gegeven in (de ontwikkeling van) ongeorganiseerde hockeydeelname. Verder onderzoek hiernaar zou zeker waardevol zijn voor deze scriptie.

Tenslotte is het jammer dat de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland slechts tot en met het jaar 2010 is bestudeerd. Het zou zeer interessant zijn te bekijken hoe de

georganiseerde Nederlandse hockeydeelname zich in de jaren daarna ontwikkelde. Een suggestie voor verder onderzoek is dan ook om de opzet van deze scriptie te herhalen na het WK Hockey 2014 in Den Haag, om te zien wat de invloed van dit evenement op de ontwikkeling van georganiseerde hockeydeelname in Nederland is geweest.

7. Literatuurlijst

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.

Alewijnse, D., Mesters, I., Metsemakers, J., Adriaans, J. & Borne, B. van den (2001). Predictors of intention to adhere to physiotherapy among women with urinary incontinence. *Health Education Research*, 16, 173-186.

Aronson, E., Wilson, T.D., & Akert, R.M. (2005). *Social Psychology*. New Jersey: Pearson Education.

Bailey, R. (2005). Evaluating the relationship between physical education, sport and social inclusion. *Educational Review*, 57, 71-90. Londen: Routledge.

Beckers, T. & Poel, H. van der (1990). *Vrijetijd tussen vorming en vermaak. Een inleiding tot de studie van vrijetijd*. Leiden: Stenfert Kroese Uitgevers.

Beer, P. de (2008). De middenklasse onder druk? In: *De kwetsbare middenklasse, debattenreeks Hollands Spoor*, 15-42. Den Haag: WRR/Strategieeraad Rijksbreed.

Bottenburg, M. van (1994). *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten*. Amsterdam: Bert Bakker.

Bottenburg, M. van (2003). Top- en breedtesport: een siamese tweeling? In: Breedveld, K. (Red.), *Rapportage Sport 2003* (pp. 285-312). Den Haag: SCP.

Bottenburg, M. van, Elling, A., Hover, P., Brinkhof, S. & Romijn, D. (2012). *De maatschappelijke betekenis van topsport: Literatuurstudie in opdracht van het ministerie van VWS*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Bottenburg, M. van & Schuyt, K. (1996). *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: NOC*NSF.

- Bottenburg, M. van & Smit S. (2000). *Richtlijn Sportdeelname-Onderzoek (RSO). Standaardmodel voor onderzoek naar sportdeelname*. Den Bosch: Diopter - Janssens en Van Bottenburg bv.
- Bourdieu, P. (1978). Sport and social class. *Social Science Information*, 17, 819-840.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Londen: Routledge Kegan & Paul. Oorspronkelijk gepubliceerd in 1979.
- Breedveld, K. & Tiessen, A. (2006). *Rapportage Sport 2006*. Den Haag: SCP
- Breedveld, K., Kamphuis, C. & Tiessen-Raaphorst, A. (2008). *Rapportage Sport 2008*. Den Haag: SCP.
- Breedveld, K. (Red.), Goossens, R., Lucassen, J., Ooijendijk, W., Poel, H. van der & Bottenburg, M. van (2003). *Rapportage Sport 2003*. Den Haag: SCP.
- Brug, J., Assema, P. van & Lechner, L. (2007). *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering: een planmatige aanpak*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Dunning, E. (1999). *Sport matters. Sociological studies of sport, violence and civilization*. Londen: Routledge.
- Elias, N. & Dunning, E. (2007). *Sport en spanning. De zoektocht naar sensatie in de vrije tijd*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker. Oorspronkelijk gepubliceerd in 1986.
- Elling, A. (2002). *'Ze zijn er [niet] voor gebouwd': In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Elling, A. & Kemper, F. (Red.) (2011). *'Het kost veel tijd en je wordt er moe van': Verklaringen voor sportdeelname en inzichten in de leefwereld van niet-sporters*. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Elling, A., Hilvoorde, I. van & Dool, R. van den (2012). Topsport als motor voor nationale trots? *Mens en maatschappij*, 87, 101-124.

Gemeente Utrecht (1998). *Evaluatie verslag wereldkampioenschappen hockey*. Utrecht: Dienst Maatschappelijke Ontwikkeling.

Groot, M. de, Blom, S. & Gugten, M. van der (2012a). *Meer halen uit sportevenementen: Brochure over maatschappelijke spin-off*. Amsterdam: DSP - groep BV.

Groot, M. de, Blom, S. & Gugten, M. van der (2012b). *Meer halen uit sportevenementen: Evaluatie VWS beleidskader pilots sportevenementen*. Amsterdam: DSP - groep BV.

Heuvel, M. van den (2000). *Fascinerende beelden: De ontwikkeling van televisiesport in Nederland*. 's Hertogenbosch: Diopter - Janssens & Van Bottenburg bv.

Heuvel, M. van den (2003). *De maatschappelijke betekenis van sport op televisie*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.

Hover, P. (2001). *Sporters in cijfers 3: Ontwikkeling ledentallen NOC*NSF 1978-2000, inclusief een proeve van een kwalitatief gewogen vooruitberekening*. Arnhem: NOC*NSF.

Hover, P. & Jong, M. de (2011). *Van evenbeeld tot tegenpool. Over de imago's van vijftien sporttakken volgens de Nederlandse bevolking*. Utrecht: Mulier Instituut.

Hover, P. & Romijn, D. (2012). Factsheet sportevenementen: Katalysator voor participatie en cohesie? Utrecht: Mulier Instituut.

Janssen, K. (2010). Masterscriptie: *De relatie tussen topsportprestaties en gevoelens van nationale trots en verbondenheid*. 's Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.

Jungmann, B. (2011). *De sportcanon: De sportgeschiedenis van Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Thomas Rap.

KNHB (1995). *Beleidsnota 'KNHB 2001'*. Utrecht: Koninklijke Nederlandse Hockey Bond.

KNHB (2001). *Beleidsplan 2001-2006*. Utrecht: Koninklijke Nederlandse Hockey Bond.

Knop, P. de, Vanreusel, B. & Scheerder, J. (Reds.) (2002). *Sportsociologie. Het spel en de spelers*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, Meedoen, Presteren*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2006). *Samen voor sport. Uitvoeringsprogramma van de kabinetsnota "Tijd voor sport - Bewegen, Meedoen, Presteren"*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Poel, H. van der (1999). *Tijd voor vrijheid. Inleiding tot de studie van de vrijetijd*. Amsterdam: Boom.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.

Stokvis, R. (2003). *Sport, publiek en de media*. Amsterdam: Aksant.

Stokvis, R. (2011). Sporters en niet-sporters. Habitus en motieven. In: Elling, A. & Kemper, F. *'Het kost veel tijd en je wordt er moe van': Verklaringen voor sportdeelname en inzichten in de leefwereld van niet-sporters* (pp. 29-39). Nieuwegein: Arko Sports Media.

Stokvis, R. & Minnee, R. (1986). De Olympische Spelen van 1992 en de georganiseerde sport in Nederland. *Spel en Sport*, 3, 2-5.

Tiessen-Raaphorst, A., Verbeek, D., Haan, J. de & Breedveld, K. (2010). *Sport: een leven lang. Rapportage Sport 2010*. Den Haag: SCP.

Vanreusel, B. & Bulcaen, F. (1992). *De sociale betekenis van sportdeelname*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven

VODW-marketing (1999). *Strategisch Plan 2010 Koninklijke Nederlandse Hockey Bond*. Leusden: Verdonk, Otten, Dik & Wiegerink.

VODW-marketing (2011). *300.000 KNHB-leden is haalbaar in 2020. Update potentieelonderzoek per postcodegebied (2006.)* Leusen: Verdonk, Otten, Dik & Wiegerink.

Vries, H. de, Dijkstra, M., & Kuhlman, P. (1988). Self-efficacy: the third factor besides attitude and subjective norm as a predictor of behavioural intentions. *Health education research*, 3, 273-282.

Weed, M. (2009). The potential of the demonstration effect to grow and sustain participation in sport. Canterbury: SPEAR Canterbury Christ Church University.

Weed, M., Coren, E. & Fiore, J, (2009). *A systematic review of the evidence base for developing a physical activity and health legacy from the London 2012 Olympic and Paralympic Games*. Canterbury: SPEAR Canterbury Christ Church University.

WEMAR (1998). *Vrijetijd onderzoek WK-Hockey & WK-Grachtenfestival*. Rotterdam.

Niet-wetenschappelijke bronnen en websites

- www.knhb.nl	- Elsevier, 15 september 2012
- www.statline.cbs.nl	- Spits, 25 januari 2013

Databestanden

- NOC*NSF ('Ledentallen sporten en bonden')

NB: dit databestand is samengevoegd uit verschillende bronnen. Voor de periode 1975-2002 is geput uit:

Maanen, E.P. van & Venekamp, G.J. (1991). *Sporters in cijfers. Ledentalontwikkeling van NSF-lidorganisaties 1963-1989*. Den Haag: NSF.

Hover, P. (2002). *Sporters in cijfers. Ontwikkeling ledentallen NOC*NSF 1978-2000*. Arnhem: NOC*NSF.

NOC*NSF (2002). *Ledental NOC*NSF over 2001*. Arnhem: NOC*NSF.

Voor de periode 2003-2010 is geput uit de website van NOC*NSF.

- DHB/Deutscher Hockey Bund ('Entwicklung der Mitgliederstatistik 1990-2011' en 'Entwicklung der Mitgliederstatistik 2001-2012')
- KNHB ('Statistiek door de jaren heen per vereniging')
- CBS Statline ('Beroepsbevolking en beroepsniveau 1996-2011')
- SCP/Sociaal Cultureel Planbureau ('Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO) 1997-2007, resultaten voor Rapportage Sport 2008')

8. Bijlagen

Bijlage 1. Artikel in de Spits van 25 januari 2013.

WK als inspiratiebron moet Nederland hockeygek maken

DOOR JAN BAK

DEN HAAG – Als veertienjarig jongetje zag international Robert van der Horst in 1998 live op de tribune in de Utrechtse Galgenwaard op vijf één achter het doel hoe Teun de Nooijer met zijn gouden goal Nederland wereldkampioen hockey maakte. Ik was vroeger niet het grootste haken, maar dat WK in een vol voetbalstadion heeft me ontzettend geïnspireerd", zei de huidige steunpilaar van Oranje gisteren.

"Nadat ik dat doelpunt van Teun had gezien, besloot ik er alles aan te gaan doen om de abso-

lute top te halen. Het WK van 1998 had zo'n enorme impact."

In 2014 zal het WK voor mannen en vrouwen opnieuw in Nederland plaatsvinden. En wederom in een voetbalstadion, het Kyocera Stadion om precies te zijn. Gisteren werd het WK voor mannen en vrouwen in het voetbalstadion van ADO Den Haag met veel tamtam door de KNHB gepresenteerd. Over vijftien maanden vindt de eerste van 76 WK-wedstrijden plaats.

De bedoeling is dat het evenement, dat een begroting heeft van 12,5 miljoen euro, in 2014 eenzelfde soort indruk zal maken als in 1998. De directeur van de KNHB Johan Walckie vertelde gisteren op zijn zesdagse vakantieavond dat mede dankzij de uitzending van het WK van 1998 het ledental van de hockeybond bijna is verdubbeld. Terwijl er vijftien jaar geleden slechts 128.000 hockeyers rondliepen in Nederland, zijn dat er tegenwoordig 238.000.

Hoewel hockey in vergelijking met sporten als wielrennen, tennis, atletiek en voetbal mondiaal maar een kleine sport is, presenteert de de KNHB het WK van 2014 als een soort Olympische Spelen. Het toernooi voor mannen en vrouwen zal het grootste sportevenement zijn dat volgend jaar in Nederland plaatsvindt. Naast het Kyocera Stadion, dat plaats biedt aan 15.000 toeschouwers, wordt er een tweede stadionnetje voor 5000 toeschouwers neergezet.

Over de hele wereld zullen 100 miljoen mensen het evenement via de televisie gaan volgen en er doen landen uit vijf continenten mee. Den Haag moet van 31 mei tot en met 15 juni 2014 een absolute hockeystad gaan worden. Om dat voor elkaar te krijgen zal er op 't Eiland vlak bij het Binnenhof tijdelijk een kunstgrasveld worden aangelegd. En om het olympisch gevoel nog meer kleur te geven wordt op dezelfde lo-

catie ook, à la het Holland Heineken House tijdens de Spelen, een Haags Hockey Huis neergezet.

Terwijl er gedurende de Olympische Spelen nog op een knalblauw veld werd gehockeyd omdat het op tv beter te volgen zou zijn, is er voor het WK in Den Haag gekozen voor een donkergroen veld. Mede op advies van de NOS, vertelde Walckie. "Het onderzoek blijft dat overdag bij zonlicht op het blauwe veld de bal helemaal niet zo goed te zien was."

Walckie zette Oranje vervolgens meten onder druk door te zeggen dat het toernooi eigenlijk alleen geslaagd is als zowel de mannen als de vrouwen in de finale staan. "Meer dan te recht", noemde Van der Horst de eis van de directeur van de hockeybond. "We hebben laten zien dat we tot de absolute top behoren. Het zou gek zijn als er van ons geen finaleplaats wordt verwacht."

Bijlage 2. Vragenlijst semigestructureerde interviews.

Naam respondent:

Datum:

NB: Stel open vragen en vraag (waar nodig) veel door! Neem zoveel mogelijk documenten mee!

1. Wat was/waren uw functie(s) rondom (voor, tijdens, na) en met betrekking tot het WK Hockey 1998 in Utrecht? Indien u niet direct betrokken was bij het WK, wat heeft u dan gedaan en doet u nu (wellicht voor de KNHB?)
2. Kunt u kort vertellen wat u vond van het WK Hockey 1998? *Denk hierbij aan positieve/negatieve punten, voordelen/nadelen, leermomenten, succesfactoren etc.*
3. Was er rondom het WK een doel/actieplan opgesteld met betrekking tot de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland? Zo ja, hoe/wat? Wat werkte hiervan wel en wat werkte er niet? Is dit gedocumenteerd? Zo ja, kan ik dit inzien/meenemen?
4. Waren er extra/aanvullende activiteiten/side-events rondom het WK georganiseerd? *Denk hierbij aan breedtesport/sportverenigingen.* Zo ja: wie, wat, hoe, waarom en effect ervan? *Denk hierbij aan wellicht bepaalde activiteiten op specifieke bevolkingsgroepen.*
5. Denkt u dat het evenement invloed heeft gehad op de georganiseerde hockeydeelname in Nederland? Zo ja, waarom? En op wie dan? *Denk hierbij aan wellicht bepaalde specifieke groepen.* Hoe zou dit volgens u zijn als precies hetzelfde evenement in een ander land werd gehouden? En hoe zou dit volgens u zijn als de Nederlandse teams ondermaats hadden gepresteerd?
6. Is de KNHB op een andere manier meer of minder aan het aanbod van hockey gaan doen? Zo ja, waarom, wat, hoe? *Denk hierbij bijvoorbeeld aan plaats, prijs (van accommodaties), beschikbaarheid (van accommodaties), kwaliteit (van accommodaties), opzet, spelwijze etc.* Is er iets veranderd in de aandacht voor hockey in beleidsplannen die niet van de KNHB waren? *Denk hierbij aan de mate waarin er ledenstops waren omdat clubs vol waren en/of geen nieuwe hockeyvelden konden of mochten leggen.*
7. Waren er beleids- en/of marketingplannen gericht op de hockeysport die sowieso los van het WK bestonden? Zo ja, van wie kwamen die, waar waren ze op gericht en wat hielden ze in? *Denk hierbij aan hockey op een bepaalde manier in de samenleving neerzetten en/of groei van georganiseerde hockeydeelname bewerkstelligen.* Is dit gedocumenteerd? Zo ja, kan ik dit inzien/meenemen?
8. Heeft u het idee dat er een verandering heeft plaatsgevonden in het publiek dat deelneemt aan de hockeysport. Zo ja, hoe en wanneer? *Denk hierbij aan sekse, leeftijd, sociale klasse/sociaaleconomische positie, etniciteit etc.* Denkt u dat dit te maken heeft met het WK Hockey 1998? Zo ja, hoe dan? Denkt u dat dit te maken heeft met beleids- en/of marketingplannen gericht op de hockeysport die sowieso los van het WK bestonden?

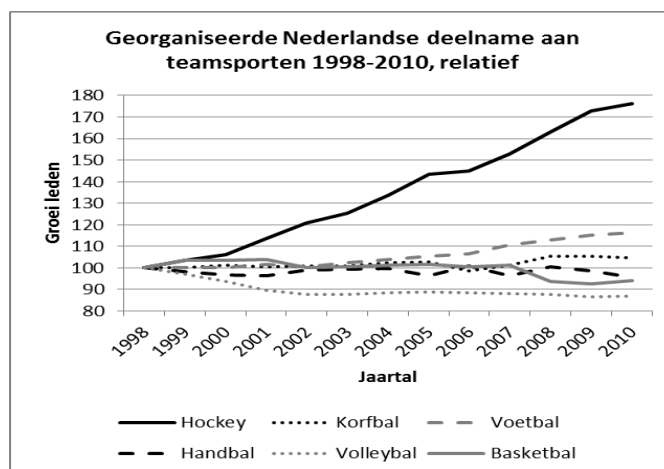
9. Zijn er volgens u andere factoren die van invloed kunnen zijn geweest op de groei van georganiseerde hockeydeelname in Nederland? Zo ja, welke en hoe?

10. In het bidbook voor het WK Hockey 2014 in Den Haag staan afgeleide doelen met betrekking tot stimulering van georganiseerde Nederlandse hockeydeelname. Wat wordt hier al aan gedaan en hoe pakt men deze zaken aan rondom dit evenement?

11. Heeft u nog tips en/of suggesties over mensen die ik kan/moet spreken ik over dit onderwerp (nauw betrokkenen)?

12. Heeft u nog tips en/of suggesties over documenten die ik kan/moet inzien over dit onderwerp?

Bijlage 3. Extra figuren.

Bijlage 3.1. Relatieve groei van georganiseerde teamsporten in Nederland, 1998-2010 met 1998=100.

Georganiseerde hockeydeelname per bestudeerde regio	Relatieve groei 1998-2009	Absolute groei 1998-2009
Regio 'Gemeente Utrecht'	+121%	+2.393 (van 1.978 naar 4.371)
Regio 'Provincie Utrecht'	+96,2%	+10.904 (van 11.336 naar 22.240)
Regio 'Overig Nederland'	+69,5%	+80.486 (van 115.740 naar 196.226)

Bijlage 3.2. Overzicht van de relatieve en absolute groei van georganiseerde hockeydeelname per bestudeerde regio 1998-2009, met 1998=100.